

ÉRTEKEZÉSEK

A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

KIADJA A MAGYAR TUD. AKADÉMIA.

AZ I. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

GYULAI PÁL

OSZTÁLYTITKÁR.

XIII. KÖTET. XII. SZÁM.

HERACLIUS.

RANKAVIS KLEON HELLÉN DRÁMÁJA.

NYELVÉSZETI JEGYZETEKKEK.

Dr TÉLFY IVÁN

L. TAGTÓL.

Ára 30 kr.

BUDAPEST.

1886.

ÉRTEKEZÉSEK

A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

Első kötet. 1867—1869.

I. Solon adótörvényéről. *Tel'fy Ivántól.* 1867. 14 l. Ára 10 kr. — II. Adalékok az attikai törvénykönyvhöz *Tel'fy Ivántól.* 1868. 16 l. 10 kr. — III. A legujabb magyar Szentírásról. *Türkányi J. Bélától.* 1868. 30 l. 20 kr. — IV. A Nibelung-ének keletkezéséről és gyanítható szerzőjéről. *Szász Károlytól.* 1868. 20 l. 10 kr. — V. Tudománybeli hátramaradásunk okai, s ezek tekintetéből Akadémiánk feladása *Toldy Ferencztől.* 1868. 15 l. 10 kr. — VI. A keleti török nyelvről. *Vambéry Ármintől.* 1868. 18 l. 10 kr. — VII. Geleji Katona István főleg mint nyelvész. *Imre Sándortól.* 1889. 98 l. 30 kr. — VIII. A magyar egyházak szertartásos énekei a XVI. és XVII. században. *Bartalus Istvántól.* Hangjegyekkel. 1869. 184 l. 60 kr. — IX. Adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez. (1. Sztárai Mihálynak eddig ismeretlen szindarabjai. 1550—59. — 2. Egy népirodalmi emlék 1550—75-ből. 3. Baldi Magyar olasz Szótárkája 1583-ból. — 4. Báthory István országbíró mint író. — 5. Szenczi Molnár Albert 1574—1633). *Toldy Ferencztől.* 1869. 176 l. — X. A magyar bővített mondat. *Brassai Sámuelről.* 1870. 46 l. 20 kr. — XI. Jelentés a felső-austriai kolostoroknak Magyarországot illető kézirat- és nyomtatványairól. *Bartalus Istvántól.* 1870. 43 l. 20 kr.

Második kötet. 1869—1872.

I. A Konstantinápolyból legujabban érkezett négy Corvin-codexről. *Mátray Gábor* l. tagtól. 1870. 16 l. 10 kr. — II. A tragikai felfogásról. Székfoglaló. *Szász Károly* r. tagtól. 1870. 32 l. 20 kr. — III. Adalékok a magyar szóalkotás kérdéséhez. *Joannovits Gy.* l. tagtól 1870. 43. l. 20 kr. — IV. Adalékok a magyar rokonértelmű szók értelmezéséhez. *Finály Henrik* l. tagtól. 1870. 47 l. 20 kr. — V. Solomos Dénes költeményei és a hétszigeti görög népnyelv. *Tel'fy Iván* lev. tagtól. 1870. 23 l. 20 kr. — VI. Q. Horatius satirái (Ethikai tanulmány). Székfoglaló. *Zichy Antal* l. tagtól. 1871. 33 l. 20 kr. — VII. Ujabb adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez (I. Magyar Pál XIII. századbeli kanonista. II. Margit kir. hercegnő, mint ethikai író. III. Baldi Bernardin magyar-olasz szótárkája 1582-ből. Második közlés IV. Egy XVI. századbeli növénytani névtár XVII. és XVII. századbeli párhuzamokkal. V. Akadémiai eszme Magyarországon Besenyei előtt) *Toldy Ferencz* r. tagtól. 1871. 124 l. Ára 40 kr. — VIII. A sémi magánhangzókról és megjelölések módjairól. *Gr. Kuun Géza* lev. tagtól. 1872. 59 l. 20 kr. — IX. Magyar társadalmi regény. Székfoglaló *Vadnai Károly* l. tagtól. 1872. 16 l. 10 kr. — X. A latin nyelv és dialektusai. Székfoglaló. *Szénássy Sándor* l. tagtól. 1872. 114 l. 30 kr. — XI. A felfestésekről. *Szilády Áron* lev. tagtól. 1872. 23 l. 20 kr. — XII. Emlékbeszéd Arvay Gergely felett. *Szvorényi József* lev. tagtól. 1872. 13 l. 10 krajczár.

Harmadik kötet. 1872—1873.

I. Commentator commentatus, Tarlózatok Horatius satiráinak magyarázó után. *Brassai Sámuel* r. tagtól. 1872. 109. l. 40 kr. — II. Apáczai Cséri János Barczai Ákos fejedelemhez benyújtott terve a magyar hazában felállítandó első tudományos egyetem ügyében *Szabó Károly* r. tagtól. 1872. 18 l. 10 krajczár. — III. Emlékbeszéd Bitnitz Lajos felett. *Szabó Imre* t. tagtól. 1872. 18 l. 10 kr. — IV. Az első magyar társadalmi regény. Székfoglaló *Vadnai Károly* l. tagtól. 1873. 64 l. 20 kr. — V. Emlékbeszéd Engel József felett *Finály Henrik* l. tagtól. 1873. 16 l. 10 kr. — VI. A finn költészetéről, tekintettel a magyar ősköltészetre. *Barna Ferdinánd* l. tagtól. 1873. 135 l. 40 kr. — VII. Emlékbeszéd Schleicher Ágost, külső l. tag felett. *Riedl Szende* l. tagtól. 1873. 16 l. 10 kr. — VIII. A nemzetiségi kérdés az araboknál. Dr. *Goldziher Ignacztól.* 1873. 64 l. 30 kr. — IX. Emlékbeszéd Grimm Jakab felett. *Riedl Szende* l. tagtól. 1873. 12 l. 10 kr. — X. Adalékok Krim történetéhez. *Gr. Kuun Géza* l. tagtól. 1873. 52 l. 20 kr. — XI. Van-e elfogadható alapja az ik-es igék külön ragozásának. *Riedl Szende* lev. tagtól 51 l. 20 kr.

Negyedik kötet. 1873—1875.

I. szám. Paraleipomena kai diorthoumena. A mit nem mondtak s a mit rosszul mondtak a commentatorok Virgilius Aeneise II-ik könyvére. különös tekintettel a magyarrá. *Brassai Sámuel* r. tagtól 1874. 151 l. 40 kr. — II. szám. Bálinth Gábor jelentése Oroszország- és Ázsiában tett utazásáról és nyelvészeti tanulmányairól. Melléklet öt khálmik dana hangjegye. 1874. 32 l. 20 kr. — III. szám. A classica philológiának és az összehasonlító árja nyelvtudománynak mívelése

HERACLIUS.

RANKAVIS KLEON HELLÉN DRÁMÁJA,

NYELVÉSZETI JEGYZETEKSEL.

D^E TÉLFY IVÁN

L. TAGTÓL.

BUDAPEST.

FRANKLIN-TÁRSULAT KÖNYVNYOMDÁJA.

1886.

Heraclius.

Rankavis Kleon hellén drámája, nyelvészeti jegyzetekkel.

(Előadatott a M. T. Akadémia 1886. márczius 22-én tartott ülésében.)

Rankavis Kleon eddig három hellén drámát irt. Az első: *Julian a hitszakadár* (Ιουλιανὸς ὁ Παράβητης), melyről szóló ismertetésemet kiadta a M. T. akadémia 1879-ben. Második drámája *Theodora*, melyet a *Fővárosi Lapok* 1885-ik évi 72. és 73-ik számában, valamint a fiórencezi *Revue Internationale*-ban (1885, jún. 10-ki füzet, 824—838 lapon) ismertettem. A harmadik drámája *Heraclius*, mely a mai előadásom tárgya.

A dráma főszemélyei: I. *Heraclius* byzanti császár; *Martina* az ő unokahúga és neje s *Mária* Heraclius nővére és Martina anyja. Ezekhez sorakoznak *Tódor*, a császár fivére, *Nicétas* unokatestvére s egyszersmind a palota gondnoka (Κοιροπαλάτης), *Bónus* fővezér, *Athalarich* a palotaőrök főnöke (Κόμης τῶν Ἐξουριτόρων) *Sergius* patriarcha és *Pisides* György, Szent-Sophia templomának edényőre (Σχευοφύλαξ τῆς Ἀγίας Σοφίας) és ismeretes költész.

Mint alárendelt személyek szerepelnek: *Sismus*, a vértések tizedese (Δέσποχος τῶν Καταφράκτων), *Sapphír* testőr (Σχολάριος), *Elpídus* és *Básus* polgárok, később dárdások (Λογχοφόροι), *Gordia*, Sapphír kedvese, *Leonto*, Gordia anyja, *Szaíd*, perzsa satrapa.

Ezekon kívül föllépnek országnagyok, papok, katonák, avarok, perzsák, szolgák s a t.

A dráma ideje 619-től 641-ig Kr. u. Elég nagy föladat tehát, ily hosszú évek viszontagságait drámailag földolgozni.

ELSŐ FÖLVONÁS.

Konstantinápolyban az Aranykapu előtti téren nép és katonaság van egybegyűlve. A kapu mellvédfalán testőrök állnak, közöttök *Sapphír*. A szinpad előterét polgárok és nők sokasága foglalja el. *Sapphír* lekiált, hogy távolról porfelleget lát, hogy sokan futamodva tartanak ide. Erre menekülők, katonák, polgárok, nők és gyermekek tódulnak kívülről a szinpadra. Mások sebesülteket hoznak. A menekülők utolsója *Athalarich*. Ő vérzik s kardja el van törve; azután így szól:

«A császár, a mint tudjátok, Thrácia felé indult, hogy figyelje meg az avarok khánját, a ki roppant sokasággal közeledett. Onnan két követet küldött hozzá gazdag ajándékokkal s békét ajánlott neki. A khán azt válaszolta, hogy az ő békés szándokát tanúsítja tizenhatsz év csöndes viselete s hogy személyesen kíván a császárral találkozni. Ennek folytán Heracleát, a Propontis mellett, szemelték ki találkozási helyül, s Heraclius, fényes öltözetben, számos országnagyok s nép kíséretében indult el. A nép azért kísérte, mert a frigykötés ünnepére lovagversenyeket és szinpadi előadásokat akartak rendezni. A khán azonban elrejtve tartá a bokros dombokon legizmosabb embereit s megtámadta a császár kíséretét. Borzasztó jelenet következett. A többség rémülten menekült, mások életüket vesztették vagy fogságba kerültek. Én, a mennyire lehetett, ellenálltam, de végre kardom eltört.»

Sapphír lekiált a mellvédfalról, hogy újabb menekülők érkeznek, hogy az egész vidék egy lángtenger.

Az újabb menekülők egyike *Sísmus*, a ki tele torokkal kiált: «Zárjátok be a kaput. A közelgő avarok kirabolták már szent Kozma és Damián templomát. Oda vagyunk, elvesztünk!» Azután mint a shakspearei Falstaff henczegve folytatja: «Én magam álltam a császár oldala mellett; a többiek miud megfutottak. Harczoltam mint egy oroszlán. Azt gondolom, hogy öt vagy hat embert öltem meg. Akkor Heraclius eldobta bíborpalástját, megragadta egy koldus köpenyét s karjára tűzvén a koronát, eltűnt. Az avarok üldözik, de ő paripáján, a Zergén, tovább vágat». Te pedig, mondák mások, követted nagyszerűleg futamodva, úgy, hogy a Zergét is megelőzted.

Sapphír ismét lekiált. «A császár! A császár! Ismerem a Zergét. Oly sebesen nyargal, mint a villám. Istenem! Mily nagy szerencsétlenség! A császár elbukott a Zergével! De ime, ismét fölkel. Úgy látszik, nincsen baja.»

Heraclius megjelen. Balkarján függ a korona; megaranyozott ruháját rongyos köpeny takarja be. *Nicétas* öt karján vezeti. *Bónus* s egyéb tisztek kísérik. Sokan mélyen meghajtják magokat. A császár hallgatag nézi őket. Végre így szól:

«Mint császárt fogadnak még. Látva az uralomnak megalázott árnyát, mely a szittyák kardja elől megfutott. Leborulnak, mivel megtartotta ismert vonásait. Esztelenek! Ha a lesből menekült is a nyomorult test, Byzancz fényes bibora a porban hever, melyet az ellenségek patkói rongyokra tépnek.

(Fogja a köpenyt.)

Ime, minő bibora maradt a koldusnak, mely a jogarnak elalvó fényét mély sötétséggé változtatván, megkönnyíté a futamodó menekülését.

(Eldobja a köpenyt s fogja a koronát.)

Nézzétek, hogyan hozom a császári koronát. Ezt is megmentém. Igen, megmentém, mint a tolvaj az ellopott kincset, a Cæsarok koronáját, a világunak ezt a híres jelvényét. Keljetek föl! S ne bántalmazzatok a császárt, midőn ezt az egyszerű s még remegő árnyképet tisztelitek.

A világ ismerte Heracliust. Ő nagylelkűleg kitárta mellét az ellenségek dárdáinak s a megfutó rabszolgákat becestelen bitófára ítélte el. Óh Byzancz! Emlékezel még első fényes találkozásunkra? Hajóim Afrikából, mint gyors szárnyú madarak repülván, pettyegették Propontis mosolygó tükrét s a nap sugárai tiszteletteljesen üdvözölték a szent képeket az árboczok csúcsain. Én büszkén csodáltam a tengernök-hajóról a világ fővárosát. S midőn e látványra az elsápadt zsarnok magát elrejtette, a világ-város nekem nyújtotta karját, mint várva várt vőlegénynek s bennem összeházasította a világot. A Megváltó anyja pedig megáldotta e szent házasságot és a császárok bibora, mint valamely csarnok, fogadott engem a lelkesedő nép ujjongásai között. Nézz meg most, dicső város! Fölismered-e bennem vőlegényedet? Róma császára és ura az, kit leverve, összetörve látsz. Mennyire változtatta meg rövid idő fagya a büszke, a heves Heracliust! Befogadsz-e

még, szent városom? Vagy szánakozva tekintesz a menekülőre? S haragtól pirulva villámlanak a számtalan kupolák megaranyozott arczei?»

Nicétas. Uram! A barbárok még mindig pusztítják a külvárosokat. Csak az Aranyszarv tartóztatja föl a vakmerő támadókat. Sietve küldjünk segílyt.

Heraclius. Fölébredek elbódulásomból. Szavatok a fölriasztó kürt harsogása. Igen, siessünk; és ti, a kik még foltnélküliek vagytok, mossátok le az ellenség vérében ezt a gyalázatot.

Sokan kiáltanak: «Isten oltalmazza az uralkodókat!» Ekkor a császár elvonul a kíséretével. A sokaság szétoszlik s csak *Athalarich* marad vissza s így beszél magával:

«Van istenitélet. Minő látvány! Ime az új Apollo, a ki majdnem ez egész földön sugáiraival tündöklött, most mint fogyatkozó nap a közös romlottság posványában bolyongva retteg a zephyr fuvalmától, mint egy végzetes vihar rohamától. . . . Mit érzek? Örömet vagy bút? Nem tudom. Ez az ember összetörte egész létemet s mégis szánalmat lehel belém.

Egybekelvén a kedves lánynyal, a kit imádtam, mintegy oltár mellett él, hol a gyűlölet ellen menedékhelyet talált. De azt suttogják, hogy örült szerelmét a fájdalom gyűlöletté változtatja. Kutattam e gyűlöletet, hogy örvendjek neki, de a fájdalom, jól-lehet véghetetlen, eltűnt, mint a vízcsöpp, a szerelmi báj tengerében. . . . Gondolsz-e még az ifjuság legboldogabb óráira, vidám csillagom, legkedvesebb Martinám? Karthágo virágos kertjeiben termettél s nyájasan fogadtad az ifjú harczos esküit, a ki látásodra örömeben majdnem meghalt. De mint reggeli álom repült el az elragadó ábránd. Heraclius megragadja rögtön a jogart, s te, a ki hűséget esküvél, elhagyál engem s mint hatalmas királyleány feltűntél Byzancz csillagos égboltozatán. Szerencsétlen óra! Alig mult el egy év s egy átkozott bilincs a trónra ültette az ártatlan leányt, a kit szerettem. Oh Martina! A dicsőség elkábíta téged, de a büntető bosszú nyomodban van. Koronád töviskorona. Én pedig hiába hívom régi szenvedésem orvosát, a halált, hogy ingadozó trónodért hű szívem vérént ontsam.»

Athalarich elvonul s mi a császári palota egyik termét látjuk előttünk.

Mária, asztal mellett ül; *Martina*, az asztal mögött áll a kandallónál.

«Anyám! mondja *Martina*; a hír kétségtelen. Heraclius gyöngé ereje kimerült a korona terhe alatt. Ő lemond az uralkodásról s visszatér Karthagóba. Egymást követték a balesetek. A perzsák hódításai, Egyiptom elvesztése, a népeket tizedelő éhség, az iszonyú ragály s az avarok rettentő támadása keserűséggel tölték el a lelkét s ő visszasóvárog a magános ember nyugalmas örömei után, melyeket Libyának kedves pálmái alatt élvezett.

Mária. Leányom! A ki egyszer a hatalom serlegét ajkaival érinté, az fenékiig kiüríti belőle a mézet vagy a mérget.

Martina. S a császár még is elküldte már titokban Karthagóba az aranyát, ezüstjét s drága köveit.

Mária. Mesék!

Martina. Egy hónappal ezelőtt indultak már el a hajók. Tódortól tudtam meg, hogy ez igaz.

Mária. Nevetséges! A császár lemond az uralkodásról! Hogyan helyeselnéd ezt te, mint császárné? S itt vagyok én is, a császárné anyja. Hiába volt tehát minden küzdelmem, hogy téged e fényes trónra emeljelek? A pokol elolthatatlan lángjai várnak reánk, a vénasszonyok és bolondok hite szerint, mivel fivérem téged vett nőül, ki unokahuga vagy. Byzancz akkor elborzadt, a hippodrom felbőszült s a patriarcha átkokkal fenyegetőzött. S ime alig csillapult a vihar, a császár kivágja s tűzbe dobja azt a fát, melyet annyi vérrel és könnyel öntöztünk!

Martina. Anyám! Minden csapásunk oka ez a házasság.

Mária. Csalatkozol. Az ég határozta el számodra a trónt, hogy dicső uralkodók anyja légy.

Martina. Sőt ellenkezőleg, az ég megmutatta egész haragját. A tetterős Heracliust imádta a nép, mert irigylendő jövőd elé vezette. De miután a szentségtelen házasság megtörtént, minden megváltozott. A birodalom gyorsan rohan veszte felé; a veszélyek, mint a Hydra fejei, megújulnak, s a mi legrosszabb, maga a császár is egészen megváltozott, mert lelkiismerete marcangolja s már ezen a világon szenved a istenítélet kiengesztelhetetlen átkát.

Mária. Ne légy gyermekes. Az istenek nem törődnek az emberek törvényeivel, melyek idők és helyek szerint változnak.

A törvényeket a néptömeg számára hozták, hogy féktelen indulatait csillapítsák. De a fejedelem, a ki a hajó kormányát tartja, semmikép sincs a szabályoknak alávetve, melyek az egyszerű evezősokeket bilincselik. Te, mint legjobb keresztény nő, nagy bűnnek tartod e házasságot, s még is Ádám fiai s az ösatyák nem csak unokahugaikat, hanem saját nővéreiket is elvették. Azért maradj meg hited mellett elméletileg; de a tettek igazgatását bízod reám. Ha van isteni gondviselés, a mint te hiszed, az tette fejedre a koronát, mindent előre tudva s mindenért a felelősséget magára vállalva.

Martina. Athalarich leghűbb szerelmét is a gondviselés ajánlódokta nekem. Szeretve és szerettetve nyugodt s boldog voltam. Miért taszítottál tehát másfelé?

Mária. Mert a pásztorleány is megtalálja kedvesét. Ez közönséges dolog. De koronát kevés leány fejére tesz Isten keze. Téged választott ki s te engedelmességgel tartozál. Midőn Heraclius a trónra lépett, ez volt rendületlen meggyőződésed. Azért hoztalak ide Libyából. Eleinte hiúnak látszék ez az ábrándom, mert fivérem első neje, Eudocia, még élt. De rögtön meghalt s a te bájaidd szerelmi lángot gyújtának meg Heraclius szívében, a ki téged vett el nőül, legyőzvé minden akadályt s biborpalástjának redőibe zárván a nép szidalmait.

Martina. Igaz, hogy most enyim a jogar, de ez a dicsőség elenyészik mint a buborék, mert férjemnek Eudociától való elsőszülött fia, Konstantin, a trónörökös.

Mária. Soha! Fiad, Heracleonas, lesz a trónörökös.

Martina. Elsőszülött fiát rendkívül szereti Heraclius s már mint kisdedit koronáztatta meg. Mellette van a törvény is és a jog. Férjem remeg, valahányszor gyermekeim angyali alakjára tekint, mintha mosolygó szemeikben az ő bűne visszatükröződnék.

Mária. Ne aggódjál. A császárt még mindig a te varázsod vezérli. Szorítsd még jobban édes bilincseidbe; éleszd öleléseid hevét s mindenek előtt gátold meg vészes szándokának kivitelét.

A következő jelenethen Nicétas hirülhossa a császárnak, hogy az avarok khánja rosszalja az emberei által elkövetett gyátlázatosságot; azért visszaküldi a foglyokat és zsákmányokat s békét ígér. De Nicétas hozzáteszi, hogy nem bizik a khán szavaiban. A császár azt válaszolja, hogy legjobb lesz bizalmat színléni

s a béke föltételeit aláírni, mert így megmentheti legalább rövid időre a birodalmat az irtózatos megtámadástól. Nicétas emlékezteti Heracliust az előtte uralkodó császárok bátor elszántságára, kik semmi veszélytől sem rettentek vissza. «Gondolj vidám ifjúságunkra Karthagóban. Két fivérnek fiai levén, benső barátságban éltünk. Atyád és atyám egész Afrikának fővezérei voltak. Ott kezdtük először a fegyvert forgatni. Örömeink s fájdalmaink közösek valának, s együtt ábrándozánk dicső harcokról s diadalokról. Mint a sas megkísérelve ölnyi szárnyaiddat a felhőkben merengtél és szíveknél találtad a föld határait. Kebled a hazaszeretet nemes érzelmeinek forrongó vulkánja volt s gyakran keserves könyeket hullatál, látva az akkor uralkodó zsarnok tetteit. Csak a jóakaró sors által nyújtott alkalomra vártál, hogy mint szabadító föllépven, újra teremts egy aranykort. S én látván isteni szellemed hevét, testtel lélekkel hozzád csatlakoztam. Végre a sors meghallgatta imáimat. A zsarnok Phókas a törvénytelen ségek gyűlölt tetőfokára ért. Byzancz vértől áztatva siránkozik s az üldözések és gyilkolások borzasztó panaszhangjai Karthagóig jutottak el. Akkor az összeesküvők fölszólítására te a hajóhad, én a lovasság vezérletét vettem át, s abban állapodtunk meg, hogy a ki kettőnk közül előbb érkezik Byzanczba s megbuktatja a zsarnokot, azé legyen a trón.»

Heraclius. Én sokkal előbb érkeztem meg s könnyen buktattam meg a zsarnokot, kit a felbőszült nép darabokra szét-tépett.

Nicétas. Kebledre szorítván, nagylelkűleg kínáltál meg engem a birodalom felével. De én csak szeretetedet fogadtam el s a palotagondnok méltóságát, áldva a sorsot, mely a legkitünőbbet koronázta meg. Fényes pálya nyílt meg előtted s az egész föld megváltóját üdvözölte benned. De a szép álom eltűnt, mint a füst. Te, ki azelőtt tetterős, fáradhatatlan valál, kimondhatatlan közönybe hanyatlottál s titkos betegségtől gyötörtetve, érzéketlen vagy a birodalom csapásai s gyalázata iránt.

Heraclius. Keserű szavakat mondasz. Zokon veszed, hogy kibékültem az avarokkal; de megfeledekezel a perzsákról, kik még veszélyesebbek.

E szavaknál belép *Tódor*, a császár fivére. «Hiába tetteted magadat, mondja. Az igazságot föltárta előttem a rettenetes hír.

A császár Libyába akar vonulni, a hová kincseinek egy részét már elküldé.»

Heraclius. Igaz. Fenéig üritém ki az elviselhetetlen keserűség serlegét. Elhagyatva az Istentől, megtörve, reménytelenül lete szem a tövises koronát s kedves Libyámba térek vissza.

Rögtön zaj hallatszik a palota előtt s messziről harangok gyászkonngása; mert a lemondás hire villámgyorsan terjedt el a városban. S a belépő Athalarich jelenti, hogy a nép látni kívánván a császárt, erővel akar a palotába betörni. A császár kinyitattja a palota kapuit s férfiak és nők sokasága tódul be. Számosan leborulnak, a nők keresztet vetnek.

Leonto. Üdvözlek, császárom, hogy el nem hagytál minket.

Búsas. Hallgass, anyóka. Én fogok szólni. Sokáig éljen Heraclius.

Gordia. Ugyan megadtad neki.

Búsas. Hát mit kellett volna mondanom? Talán ezt: kedvező szelet kívánok a vitorláidnak?

Sismus. Mennydörgős mennykő! Hallgassatok. Majd én szólok. Uram! Engem ismer az egész világ. A hol veszély van, ott én vagyok az első. Tegnapelőtt, midőn az avarok téged körül fogtak, közel voltam.

Sapphír visszarántva Sismust: Bolond, mit csevegsz?

Sismus. Uram! Könyörülj rajtunk. Daczára annak, hogy hősök vagyunk, mit tehetünk nélküled?

A császár köszönetet mondat a népnek s inteti, hogy csöndesen vonuljon haza. Azután Tódor, Nicétas és Bónus előtt újra kijelenti, hogy, habár nagy tetszéssel fogadja a nép ragaszkodását, még is szilárdul megmarad lemondási szándoka mellett. A jelenlevők elbeszélnek neki mintegy háromszáz versben a birodalom viszontagságait Európában és Ázsiában, s figyelmeztetik őt az avarok, perzsák és szlávok részéről fenyegető veszélyre. De ő hajthatatlan. Erre Nicétas indulatosan: «Midőn a közügy már-már tönkrejut, te a meggondolatlanság s pulyaság munkáját véghez vivén, elhagyod a trónt, nyugalmas és gondtalan lét után sovárgsz, nem vizsgálva azt, hogy mi leend a biborból, melyet meggyaláztál, mi az országból, melynek sírját ástad. Ez valóban kétségbe ejtő, ez undok gyalázat.»

Heraclius fölpattan. «Förtelmes ember! Ilyen szavakat vérpatakok sem moshatnak le.»

Nicetas. Fejem a tiéd; de én nem tágitok. Elfogadom a halált, ha lelkedben nemesebb lángot keltettem. Óh mondd, hogy elállsz rút szándokodtól.

Heraclius. Elhatározásom rendületlen. Sok ajándékot küldtem már a perzsa táborba, hogy békét eszközöljek ki s holnap magam is oda hajózom oly fényes kísérettel, hogy bámuljanak rajta Ázsia fiai. Ha célom sikerül, javulni fog a helyzet s én nyugodt lelkiismerettel vonulhatok vissza.

Bónus. Mindenkinek első kötelme a világon a haza megszabadítása, s én, mint a birodalom fővezére, érzem a súlyos felelősséget azért, hogy nagyobb mérvben voltam irántad engedelmes, mint sem kellett volna. Most magad szakítod szét a köztünk levő köteléket; azért sietek, hogy rendezzek mindent, mielőtt a borzasztó vihar kitörne.

Erre térdet hajtva megcsókolja a császár kezét, a ki őt kegyesen elbocsátja. Tódor is elbúcsúzik fivérétől, a császártól, mivel ő is a haza szolgálatára akarja karját fölajánlani. Csak Nicetas marad vissza s így szól a császárhoz: «Együtt érkeztünk ide Libyából s tíz évig voltam hived. Tiéd most is a lelkem, szívem és csekély erőm. Eget és földet mozdítottam meg, hogy téged más határozatra bírjalak. De hiába! S most mégis, midőn leveretvén kerülöd a csatát, veled megyek el, nem ugyan dialmas tengernőkhajón, hanem a szökevénynek keserves ladikján könyeimet hullatva miattad.»

Heraclius. Óh nemes lélek! Ide a keblemre!

MÁSODIK FÖLVONÁS.

Perzsa tábor Chalcedon mellett. A háttérben látszik a tenger s azon túl Byzancz. Jobbról ázsiai trón, melynél örök állnak. Perzsa katonák zeneszóval lépnek a szinpadra s ennek mindkét oldalán megállnak. Azután belép arany mennyezet alatt Szaid, perzsa satrapa, s a trónra ül, mire az összes katonák arczra borulnak. A tróntól jobbra és balra háromláboson mirha ég. Mögötte szolgálok nagy legyezőket mozgatnak. Heraclius megaranyozott

hajója kiköt zene kíséretében. Vele, ki a hajó trónján ül, van Nicétas, Athalarich és számos kíséret. A perzsák összecsapják pajzsait s ujjongnak; Szaid pedig a császár elé megy s leborul előtte.

Szaid. (Fölkelvén.) Ormuz kegyelméből hajlok meg előtted, a helléneknek istenhez hasonló fejedelme! Eddig kötelmem volt, hogy kardomat rántsam ellened. Bocsásd meg ezt. A hullám is dühöngve ront a szirtnek, de rövid idő múlva megalázva öleli az óriási szikla lábait.

Heraclius. Mint ellenség kellőleg tiszteltelek; most jóakarólag fogadlak mint barátomat.

Szaid. A természet mindent okosan rendezett el az égen. Ott az isteni nap uralkodik és számtalan csillagok, mint gyémántok fénylik körül az egyetlen egy király koronáját. De a földön két dicső s egyenlő napfény versenyez a világ birtokáért s e daczos viszály kimondhatatlan vészt okoz.

Heraclius. Ékesen rajzolod az igazat. De nem én kezdtem a viszályt. Mauricius császár fiává fogadván Chosroest, ez méltán megtámadta a zsarnok Phokást, kit én azután trónjától megfosztottam. Azonban a perzsák galádul viszonozták velők kötött szövetségemet. Fegyvereiket ellenem fordítván, ázsiai birodalmamat földúlták, legszebb tartományaimat elrabolták s most már Byzanczot is fenyegetik. A sach nagyon hamar megfélemedezett, hogy trónját a helléneknek köszöni.

Szaid javaslatára Heraclius békeköveteket küld Chosroeshez, a perzsák sachjához. S a két fel elbúcsúzik egymástól.

Konstantinápolyba visszatérvén így szól Nicétas a császárhoz: «Milyen lealázó bohózat! Miként mosolygott a ravasz satrapa! Dagályos dicsérete mint gyalázat csengett a fülembe! Alig birtam erőt venni magamon, hogy ki ne ugorjak a hajóról s meg ne fojtsam őt. Byzancz tehát irgalmat kér a dölyfös perzsától! Te verpadra küldöd hozzá követeinket! Te, ki a birodalom verőfénye valál s kire támaszkodva dicső jövődőről ábrándozánk! De rögtön megkonduult istengyűlölt, vészes házasságod szerencsétlen órája! Ez dült föl téged!»

Heraclius. Hallgass, kérlek. Kegyetlenül széttéped a szívemet.

Nicétas. Az lön minden szerencsétlenségünk oka.

Heraclius. Gyöngéden szeretlek ugyan, de hallgass, vagy ne merj többé nálam megjelenni. Tudod, hogy halálbüntetés alatt tiltottam meg, ezt az eseményt bírálgatni.

Nicéas. Taszítsd tehát törödet dobogó keblembé. De véremmel áztatott töröd kiáltani fogja, hogy magad vitted be házadba a bosszú istennőt. Az egész világ hiába kárhoztatta szándékoadat; rajtad csak ama szerencsétlen szenvedély uralkodott és amaz átkozott nő!

Heraclius kirántja a kardját s Nicéasra tör, a ki oda nyújtja a keblét.

A császár kezéből kiesik a kard. Ő egy asztalhoz ül s kezeivel eltakarja az arcát; azután sohajt: «Kimondhatatlanul boldogtalan vagyok. Nicéas! Légy nagylelkű; bocsáss meg nekem. Igazat szóltál. Összes csapásaim a törvénytelen házasság gyümölcsei. Eleinte az elbájoló s legédesebb szenvedély mámorában éltem. De a boldog napok gyorsan mulának el. Borzalom tölté el keblemet s fájdalomtól marczangoltatván, hosszú küzdelem után kétségbeesés lőn a jutalmam. Kezdetben elnémitám a bűnömmelel járó felelősséget s mint valamely titán ellöktem trónomtól az örök hitet; de rögtön iszonyatos sötétség fogott körül. Semmi sem borzasztóbb az istentagadó sorsánál. Görnyedve jár, mint a gyilkosság atyja, Kain. Ő érzéktelen a könyek s könnyörgések iránt, hiába nézi az ég tündöklő csillagait. Mind ebben csak a hiú ábránd szüleményeit látja. A földön pedig nem lát egyebet, mint szenvedélyeket, nyomort, a bakó kötelét, az orgyilkos törét, az öngyilkosnak reménytelen fájdalmát, a gyermekgyilkos küzdelmeit. Ott leselkednek a sápadt láz, a vészes ragály, az éhség, szomjúság, sorvadás, nélkülözés, színlelt gyász, a viszály, gyűlölet, a maró irigység. S hová jutnak e poklon keresztül a nyomorult halandók? Nedves, bűzös, férges sírban vész el minden. Az ember, a ki magát a mindenség legmagasabb lényének s a halhatatlanság pillangójának tartá, rögtön megsemmisül a zürnek e sötétes tengerében. Ilyen az istentagadó szemében a föld s ilyen életnek minden órája fekete halál, elviselhetetlen kín, s minden lépte a végetlen semmibe taszítja. Borzadva fordultam vissza ettől az örvénytől őseim hitéhez. De itt új pokol várt reám. Nőm, kit gyöngéden szereték, bűnöm szerencsétlen tárgya; kedves gyermekeim, lelkem sarjai, a törvénytelenység vegyületei; s előttem az isteni büntetésnek kiáltó,

engeszte tetlen, örök tüze! Gondolkodtam, miként törjem szét e balsorsú szerelem bilincseit; de ez ismét új bűn volna, ha gyermekeimet, élettársamat eltaszitanám.»

Nicétas. A patriarcha megáldotta házassági frigyedet s *Martína* fejére tette a császári koronát.

Heraclius. Mert az erőszaknak engedett. De azóta soha sem jelent meg a császári palotában.

Beszélgetésökben félbeszakítja őket a belépő császárné, mire *Nicétas* elvonul.

Martína. Lanyhán szeretnek engem a hozzád tartozók s arany színű fürteimet kerülik, mint Medusa kigyóit.

Heraclius mozdulatlanul áll s *Martína* folytatja:

«Talán igazok van, hogy így óvakodnak tőlem, minthogy a rám nézők kövé változnak.»

Heraclius ismét hallgat.

Martína. Óh, minő gonosz szellem ajándékozta meg szívvel a nőket, mely oly könnyen hallgat csábszavakra? Miért hisznek ők hiú eskünek? Miért áldozzák föl percznyi álomnak jelen és jövő eltöket?

Heraclius. Bocsánat, kedvesem. Szenvedek.

Martína. Máskor, midőn levertségre volt okod, fölkeresél engem s forrón ölelő karom volt az új viharban biztos kikötőd, és ajkaimról ittrad, a mint esküvéd, a feledésnek édes italát. De ez megváltozott! Te kerülsz; keresed a magányt s valahányszor megjelenek, zavarodol, remegsz. Vajjon szerelmed gyűlöletté, vagy a mi még rosszabb, közönyné változott?

Heraclius. Szerettelek s még most is szeretlek. De bűnös voltam, átadván magamat az érzelmek mámorának, mi által tönkretévem birodalmamat.

Martína (a pamlagra ülven). Jőjj ide, szokott helyedre. Vonakodol? Ez a te szerelmed?

Heraclius leül *Martína* mellé s ez folytatja: «Igaztalanul vádolod tenmagadat. A birodalom balesetei régi, gyógyíthatatlan bajokból származnak. S miután a végzet úgy akarja, hogy dicsőségtelenül uralkodjunk, töltsük legalább vidáman a hátralevő életet, s ha az egész föld lángba borúl, fojtsuk el édes ölelésünkben a végső óra kétségbeesését.»

Heraclius. Óh Szirén! Mily elpuhulttá tettél engemet! Az

irtózatos vésznek egész felelősségét magamra vállalom. Ha megragadván Nagy-Konstantin keresztzászlaját s kirántván kétélű kardomat, Ázsiába sietek vala, bizonyára másképp alakultak volna a mi dolgaink.

Martina. Fölösleges lett volna fölálldozni szerelmünk gyönyörteljes éveit. Minő élet volna az nekem, ha minden idődet harczokra, táborozásokra pazarolnád? A fegyverek vad zaja, a lángok falánk dühe, a lekaszaboltak jajgatásai földülják az érzelemnek isteni összhangzatát, melynél nagyobb boldogság nincsen a világon.

Heraclius. Igazad lehet. Hibám az volt, hogy szent földadra vállalkozván, ezt vágyaimnak fölálldozám. Átkozott a perc, melyben a trónra ültem. Ha csöndesen maradok Libyában, nyugodt, boldog élet jutott volna talán osztályrészemül, holott most az egész világ rombolónak kiált ki engemet. A tövises korona súlya már összetör s azért közlöm veled titokban érlelt elhatározásomat. Elhagyom a trónt s Karthagóban rejtem el magam. Jöjj velem. Ott ismét boldog leszek, ajkadról szíva a feledésnek drága csöppeit.

Martina. Mit hallok? Fivéred tehát igazat mondott? Elmédet megzavarta a fájdalom.

Heraclius. Hogyan? Ellenszegülsz?

Martina. Határozottan.

Heraclius. A trón tehát még mindig varázsszal van reád?

Martina. Igen; nagy varázsszal. S inkább veszszen el a föld, mely most előttem leborúl, hogysem mint nyomorult szökevényre tekintsen reám.

Heraclius. Nem indítanak meg téged a birodalom siralmai?

Martina. A trón a felhőkig emelkedik s távol tőle zúgnak a föld hangjai.

Heraclius. Csalatkozol. Végünk közeledik. A mint az ellenség áttör a Hellespontusan, fogva lesz Byzancz.

Martina. Akkor Hellaszba menekülünk, a Gratiák és Muzsák hazájába. Ott született a szerelem s vidám idők várnak még reánk.

Heraclius. Elhatározásom rendületlen.

Martina. (Fölvevén az asztalon fekvő koronát s fejére tevén.) Nézd, miként ragyog hajamon a korona. Milyennek találsz engemet?

Heraclius. Szépnek, óh valóban szépnek!

Martina. Ragadd el ismét a koronát; hints hamut a hajamra s nyujtsd nekem a számkivetés botját.

(E szavaknál eldobja a koronát.)

Heraclius. Irgalmatlan!

Martina. (Ledobván magáról a biborpalástot s mezetlen vállait mutatván.) Ime elhagyom a bibort is. Látod, hogy kész vagyok az áldozatra. Fogadd utolsó ölelésemet.

Heraclius átkarolja őt s csókjaival halmozza el a vállát.

Martina. Szeretsz még?

Heraclius. Forróbbnak soha sem éreztem szenvedélyemet. Miattad áldoztam föl multamat és jövőmet.

Martina. Ne említsd tehát többé örült szándékoadat.

Heraclius. Csak ezt az egyet ne kívánd. Hagyd meg becsületemet. Most még méltóságosan vonulok vissza. Holnap már késő lesz.

Martina. Én tehát elhagylak. Rajta, ajándékozz meg szerelmeddel más hölgyet.

Heraclius. Maradj. Irgalmazz!

Martina. Soha.

Heraclius. Oh angyali arcú gonosz szellem! Milyen örvénybe ragadsz ismét? Ime, mivé lettem miattad! Ez sem elég még? Azt akarod, hogy silány féreggé váljak gyöngéd lábaid alatt? Legyen meg ez is. Tied vagyok egészen. De nyujtsd ide lángoló kebledet, a pokolnak túlszép előcsarnokát. S vezérelj az uton. Közönyös már nekem az örök elkárhozás. Egyetlen egy csóкод többet ér, mint az édennek kimondhatatlan gyönyöre.

Martina. Ismét rád ismerék. Ilyennek akarlak.

Heraclius. Igazad van. Te vagy a föld úrnője, a legnagyobb szépség királynője. Egy tekinteted megváltja százezrek halálát; egy mosolyod győzelemmé varázsol pusztításokat. A végzet megkoronázván szőke hajú fejedet, aláad rendelt mindent a nap alatt. A többi mind hiú csalódás.

Itt leborúl; átfogja Martina térdeit s elragadtatással szemléli őt.

Ekkor belép Athalarich. Heraclius fölugrik s haragosan kérdezi, hogy mit akar. Athalarich válaszol, hogy a patriacha kér kihallgatást. Heraclius behivatja a patriarchát, mire Martina

magára vetvén biborpalástját s *Isten-hozzád*-ot mondván Heracliusnak, gyorsan elsiet.

Heraclius. (Martina után nézve.) A halálosan, borzalmasan szeretett rémkép eltűnik a sötétben s az égnek ragyogó fénye áraszt el engemet. A végső megaláztatás perczében, mint kedvező jel mutatkozik e találkozás. A remény sugara éleszti újra lelkemet.

Sergius patriarcha belép egyházi s világi előkelők kíséretében. Közöttök van Tódor, Bónus és Pisides is. Heraclius megcsókolja a patriarcha jobbját s ez viszont a homlokán csókolja meg.

Heraclius. Kedves barátaimat hozod vissza, kik kétségbeesetten s haragosan hagyának el. A te megjelenésed megszenteli ezt a házat, melyből az isteni kegyelem eltávozott. De bizonyára, komoly ügy hozott ide, szent atyám!

Patriarcha. Végtelen könyekre méltó szenvedés. A perzsák földúlták Jeruzsálemet.

Pisides. Borzasztó volt a város végzete. Az összes lakosokat, véneket, nőket, gyermekeket rabszolgául adták el a hébereknek.

Tódor. Az apáczákat és papokat a keresztgyűlölő kard konczolta föl.

Heraclius. Az embert trigrissé változtatja a kérlelhetlen babona.

Patriarcha. Siess tehát. A letiprott hitnek nyújts segílyt.

Heraclius. Én, a bűnös ember?

Patriarcha. Megigérem bűneid bocsánatát.

Heraclius. Gondolod, hogy ez még lehetséges?

Patriarcha. Az anyaszentegyház fölvette szentei közé Nagy-Konstantint, a hit alapítóját, jóllehet nejét s fiát megölte.

Heraclius. Föltártad előttem az Isten kapuit s mennyei fény sugárzik reám. Elhagyom a testi vágyakat s megtisztulván a bűnbánat keresztvizében, mint a hit előharczosa fogok belőle fölmerülni.

Patriarcha. Isten áldása szálljon reád.

Heraclius. Titkon küldtem Líbyába minden kincsemet. Bónus! Hívd tüstént vissza a hajókat.

Bónus. Óh császár, fájdalmas hír érkezett. Afrika partjain dúló vihar támadta meg hajóidat, s az emberekkel együtt a hullámokban temette el.

Heraclius. Ez az isteni bosszú szava s mint engesztelő áldozatot fogadom el ezt a büntetést.

Tódor. Szegényebb vagy ugyan mint Jób vala; de bátorságod ezerszer gazdagabbá tesz.

Patriarcha. (Levevén nyakáról a drága kövű keresztet.) Ime az isteni jelvény. Esküdjél meg, hogy jövőre a hit bajnoka és támasza leendsz.

Heraclius. (Főlemelvén a jobbját.) Esküszöm. S vagy a vértanú halálát fogom keresni, vagy szent hitünk alapjait megerősíteni.

Patriarcha. Fiam! Ide a keblemre.

Heraclius. (Megölelve a patriarchát.) Óh atyám, atyám! Mily kimondhatlan öröm. — Rendeljetez általános toborzást. Én kibontom Nagy-Konstantin zászlaját. Szavam mint a hit és a haza harsónája hangzik. S te satrapa és az Antikrisztus silány szolganépe, reszkessetek.

Tódor. Mindnyájan követjük zászlóidat.

HARMADIK FÖLVONÁS.

Heraclius táborá Issus tengeröble mellett Ciliciában. A színpad közepén tábori sátrak. A háttérben magas hegyek. A sátrak előtt katlan van a tűzön, melynek tartalmát *Gordia* kavarja. Körötte állnak *Busas*, *Elpidius*, dárdásruhában, *Sapphir*, *Sismus* és más katonák.

Sapphir. Gordia! Készül már a leves? Éhen halok meg. Megérdemlem, hogy fölfaljam az egész perzsa királyságot.

Busas. Légy szerényebb. Hagyj nekünk is néhány tartományt.

Sapphir. Mit akartok? Lakjatok jól Cilicia levegőjével. A mi pedig a levest illeti, meg kell vallani, hogy ebben Gordia felülmúlja az udvar főszakácsát is. Derék lány! Mindennap új jeles tulajdonságait fedezem föl.

Sismus. Azt képzeled magadnak, hogy csak magad érzed ezt?

Sapphir. Csöndet kérek. Elég az azon, hogy én hoztam ide.

Gordia. No nézze az ember, hogy ő hozott ide. Azt gondolod, hogy szép szemed miatt jöttem ide? Csalatkozol. Azért jöttem, hogy segítsem Ázsiát meghódítani.

Sapphir. Úgy van; — kavarva a levest. — Éljen a hős leány!

Gordia. (Megtöltve a faserleget levessel s kiosztva a körülállók között.)

Tessék! Az asztal terítve van. Először leves, másodszor leves, s harmadszor ismét leves. Semmi sem hiányzik.

Búas. Ne feledkezzél meg az édességekről. Egy csókot a te piros arczodra. . . .

Gordia. Ma kettőt is, mert vasárnap van.

Tobben. Sapphír! Egészségedre. (Nevetnek.)

Sismus. Mit mondjak nektek, testvéreim! Fényes ugyan Ázsia meghódítása, de én oda vagyok. A császárt, bocsánattal legyen mondva, az ördög szállta meg. Egy perczig sem nyugszik. Éjjel-nappal hadi gyakorlatok, indulások, áltámadások!

Elpidius. Jól teszi. Semmiből sem teremtet nagy hadsereget. Milyen nyomorúság volt ez még néhány hónappal ezelőtt! A katonák csak lábaik használatát ismerték, mihelyt megfutamodtak.

Búas. S most türelmetlenül várják az ellenséget.

Elpidius. S mind ez a császár érdeme.

Sokan. Éljen a császár!

Sismus. Jól van, jól; de mi még is elvesztünk. Mindig csak engedelmesség! Csekély álom, csekély étel, de túlságos gyakorlatok! Jobbról-balról lovasság, gyalogság s a közepén az átkozott trombitások!

Gordia. Szegény! Jobb volna sétálni s bajuszodat pödörni, ha szép lánynyal találkozna.

Sismus. Ti még nem ismertek engem. Ha itt lesz az ellenség, akkor nézzetek. Ördög és pokol. Egy egész századot fogok fölfalni.

Rögtön hallatszik hadi riadás s pajzsok összecsapása. Mindnyájan kifutnak; csak Sismus marad a színpadon s így szól:

«Gyönyörű dolog. Mindannyian futnak s megfélelkeznek a táborról. Hát ha a perzsák megtámadják? Szerencsére itt maradtam én. Nagy dolog ám a bátorság, de okosság is kell hozzá. Ezt nevezzük hadvezéri lángnak».

(Távolról csatazaj hallatszik. A hold kibúvik a fellegek közül.)

«Jó mulatságot! Az ördög vására! A hitért és hazáért! Szent szavak. De én jobban szeretem a bőrömet. Aztán kiáltják: A dicsőség, a dicsőség! És a férgeket számba sem veszitek? Meztelen koponya és hervadatlan koszorú! Kicsoda emlékszik meg rólad, szeren-

csétlen? Gyönyörtű diadal. Mindannyian azt fogják kérdezni: «Hejh, mi lett Sismusból, abból a derék emberből, rendületlen hősből? Minek okozzak ennyi alkalmatlanságot? (Zaj hallatszik közel a táborhoz.) A perzsák, a perzsák! Meneküljünk.»

Elrejtí magát. Két ellenkező oldalról belépnek Elpidius és Búsas.

Elpidius. Győzelem! Győzelem! A meddig a sötétség tartott, addig vitézül harczoltak a perzsák; de midőn a fellegeken áttört a hold fénye, átkozták s megfutamodtak.

Búsas. De a másik szárnyon még harczolnak. Szemközt velök azonban áll a vitéz császár. Siessünk oda.

Erre belép Sapphír, vezetve Gordiát, kinek karja meg van sebesítve.

Sapphír. Itt van ni! Tetszik ez most neked? Jól akartad látni a csatát, jóllehet azt mondtam, hogy ez nem lányoknak való.

Gordia. Óh Sapphír! Milyen győzelem! Milyen diadal!

(Leül egy fa töve mellé.)

Hagyj itt és siess vissza; hogy távollétedet észre ne vegyék.

Sapphír. Hogyan maradnál itt egyedül?

Sismus. (Kibújván a rejtekéből.) Siess, Sapphír; én megőrzöm Gordiát.

Sapphír. Te vagy? Honnan teremsz itt?

Sismus. Pihenni jöttem. A csata centrumában voltam s a perzsák körülfogtak, de én úgy forgattam kardomat, mint Gábrriel arkangyal. Fejek, lábak, kezek csak úgy röpdöstek köröttem. De végtére találkozott egy keményfejű s a kardom eltört.

Gordia. Hát ekkor miként szabadultál meg?

Sismus. Megragadtam két perzsát, pajzsok gyanánt használtam s áttörtem a sokaságon.

Sapphír. Minő hős!

Sismus. Ez még kicsinység. Később majd elmondom a többit.

Sapphír. Én megyek. Jöjj velem.

Sismus. Kevéssé még pihenek, Menj csak. Majd utóérlek.

Sapphír. Elvárlak, Gordia, Isten veled. (Eltávozik.)

Sismus. Derék gyerek, nem tagadom. De Sismus még is csak egy van a világon. Csak te, Gordia, nem akarod ezt elismerni. Ime milyen termet, milyen nemes tartás!

Gordia. Ismerlek, ismerlek.

Sismus. De meg nem becsülsz érdemem szerint. Kigúnyolod szerelmemet s esküimet. Micsoda Sapphir? Egyszerű testőr, holott te grófot is érdemelsz. Én tizedes vagyok s mielőtt vége lesz a háborúnak, vezért fogsz bennem látni.

Gordia. Sőt még többet. Most azonban, tizedes uram, hozz egy kis vizet a sebemre.

Sismus. (Vizedényt nyújtva Gordiának, melyből ez megnedvesíti karja kötelékét.) Agamemnonnak s Achillesnek voltak szeretői s nekem egy sincs. Ez nem járja. Biztosítlak, hogy bolondulok éretted.

Gordia. Siess s temesd el a perzsákat, a kiket megöltél. Más-kor majd beszélünk.

Sismus megölelni akarja Gordiát, de ez pofonúti.

Sismus. Engem ütsz pofon, engem? Ördög és pokol! Ha satarapa vagy egész lovassági csapat volnál, jaj volna neked. De ilyen gyöngye fehércseléd nem méltó hozzám.

Gordia. Köszönöm szívességedet. De lépteket hallok. Valaki közeledik. Siess el.

Mindketten távoznak.

Megjelennek Heraclius, Nicétas, Athalarich s mások. Arczokon öröm sugárzik. Issus folyója ismét látta a görög fegyverek diadalát. Zászlóikat megáldotta az Istenanya s a tűzimádókat szétverte az Istenember alakja. Kis-Azsia s Byzantium fölszabadult. S más napra Heraclius hálaadó isteni tiszteletet rendel, mely után tovább induljanak a perzsák üldözésére.

Ezalatt a császári palotában *Mária* így szól leányához:

«A te érzéketlen magányod fölsigázza haragomat. A császár többnyire távol van tőled s Eudociának átkozott fiára bízta az uralkodás gondjait, a ki mellett mint alkirályok a cselszövő Bónus és Sergius, a mi legnagyobb ellenségeink, uralkodnak, s te mindezt hallgatag tűröd el.

Martina. Szükségből, anyám! Mit tehetek?

Mária. Hatalmas varázst gyakoroltál Heracliusra. Évekig volt ő a te rabszolgád. Ha széttörte bilincseit, az a te hibád, mert nem élesztéd eléggé őrült szenvedélyének lángjait. Ha közelében volnál, hiszem, hogy azonnal lábaidhoz borulna.

Martina. Ő egészen más ember lőn, mióta a patriarcha őt a bűnbocsánat reményével fölvidítá.

Mária. Ennek daczára siess Azsiába, bilincselj őt fehér karjaidba s uralkodjál mint azelőtt.

Martina. Ne taszíts e lépésre. Hogyan fogadna a diadalmas hadsereg engem, a tétlenség hírnökét.

Mária. Mit használ egész Ázsiának diadalmas meghódítása, ha ezáltal hatalmunk elenyészik? Hadd vesszen el az egész világ. Én a romjaira épített trónnak adok elsőséget, ha rajta én ülhetek és senki más.

Martina. Keményszívű vagy, anyám!

Mária. Jó; öltöztess hát fiadat koldusruhába s mutasd be hódolatodat Eudocia fiának, mint trónutódnak.

Martina. Soha!

Mária. Engedelmeskedjél tehát. Biztos kíséretedről gondoskodtam. Vidd magaddal fiadat is. S mihelyt férjeden győztél, buktasd meg a patriarchát és Bónust. Az ügyes nő rágalmat s árulkodást is tud fölhasználni.

Ekkor belép Bónus s jelenti Heraclius győzelmeit a perzsák fölött, kiktől ötvenezer foglyot szabadított meg. Azért a tanács holnapra nagy hálaadó ünnepet rendelt el, melyre Bónus a császárnét is meghívja, de ez gyöngélkedéssel mentetgeti magát, mely miatt a palotát soha el nem hagyja. Mária pedig gúnyosan mondja Búsasnak, hogy hívja meg Heracliusnak elsőszülött gyermekét.

NEGYEDIK FÖLVONÁS.

Martina (egyedül a császári palota termében). Athalarich megérkezvén, kihallgatást kér tőlem, hogy hírt adjon Heracliusról. Mint dobog a szívem; Rendkívüli s legédesebb fölindulás, mi a te forrásod? Vajjon a dicső császárnak irántam való megújult szerelme, vagy arany álmú ifjúságom barátjának a megérkezése? Athalarich! Hosszú évek múltak el azóta s egy belső szózat azt sűgja nekem, hogy megbántottalak, midőn hő és lángoló szerelmet elárulám. De ime jön. Légy császárné.

Athalarich. (Mélyen meghajtva magát.) A császár meghódítván Ázsiának leghatalmasabb részét, általam küldi neked ezeket az edényeket, mint változatlan szerelmének zálogát.

Martina. Hálával fogadom az ajándékot. A győzelmek halla-

tára el voltam ragadtatva, melyek által Perzsia oroszlánát halálosan megsebesítette.

Athalarich. Küldetésemet bevégeztem. Fogadd üdvözetemet. Az edényeket hozó szolgák leteszik azokat s elvonulnak.

Martina. Oly nagyon sietsz, Athalarich? Úgy teszesz, mintha nem ismernél, holott, ha emlékezetem nem csal, ifjúságunkban az őszinte barátság kötelekei tartanak minket össze.

Athalarich. Csalatkozol. Mi köze lehetne a hatalmas császárnénak egy jelentéktelen harczossal?

Martina. Annyi év után ma találkozunk először s ajkaidon csak gúnyos keserűséget látok?

Athalarich. Nem feledkezem meg a tiszteletről, melylyel egy hű alattvaló a császárnénak tartozik.

Martina. A mint látom, szivedben sajog még a seb. Tudom, hogy én okoztam azt. De lehet-e megváltoztatni a végzet határozatát? Midőn elhagytalak, ismeretlen volt a jövő, mely felé siettem. Régóta sovárgék e találkozás után. Nem volt titok előttem, hogy tévesen ítélsz el engemet. Igen, elárultam szent eskümet s mintegy álomban e fényes trónra ültem, de annyi év alatt kedves barátomról soha meg nem feledkezém; s ha férjem hős tetteidet fényesen megjutalmazá, azzal nekem tartozol, mert mindig szószólód valék.

Athalarich. Mit hallok? (Kihúzza a kardját.) Kedves kardom! Te valál egyedül egész kincsem. Minden veszélyben te valál osztályosom. Gyakran megmentéd életemet s neked tartozom a legszebb perczekkel, melyekben a csaták zaja megrészegített. De most már utálatos levél nekem. (Földhöz vágja a kardját.)

Martina. Istenem! Megőrült!

Athalarich. Én mint alázatos alattvalód jövék ide. De te elméncz szavakkal élesztetted fel a hamvak alatt rejlő tüzet, mely most visszatartlanul kitör.

Martina. Szakítsuk félbe ezt a beszédet.

Athalarich. Nem, nem. Hallj meg mindent. Egykor örültem szerettelek; s midőn kegyetlenül elhagyl, többre becsülván a trón fényét, akkor fölháborodott a szívem, mivel áldozatot láttam bened, mely egy méltatlannak a karjaiba esett.

Martina. Az Istenért!

Athalarich. Valamint a perzsák a tündöklő égi testeket imád-

ják, úgy hódoltam neked változatlan szerelmem tömjénillatával. Tudtam, hogy szenvedsz és rokonúl érzesz a többi emberiséggel, melyet kimondhatlan csapások sújtanak. S titkon veled együtt sírányoztam. De végre a császár távozott lassankint a te befolyásodtól s önkénytelenül a csaták viharában melléje sodortatván, láttam, hogy ő, kit gyűlölék, megváltozott s én lelkesültem érte.

Martina. Térj magadhoz.

Athalarich. Te vagy a gonosz szellem. Neked köszönjük a birodalom hanyatlását. Te vagy a vész, a romlottság, a gyalázat védnöke. Te a férfiatlan gondatlanság kútforrása. Te taszítád sárba a császár dicső biborát.

Martina. Örült! Ne feledd, hogy van bitófa is.

Athalarich. Én már sokszor szemébe néztem a halálnak. Hatalmadban vagyok ugyan, én az örült, a vakmerő; de tudd meg tőlem, hogy mit tart rólad a közvélemény.

Martina. Hallgass; távozzál.

Athalarich. A szabadság szent nevében átkot mondok reád, ki dicső multunk sírásója vagy. Átkot kiáltanak reád árva és özvegyek, kiknek férjeiket, atyáikat perzsák és avarok bűnöd miatt megölik.

Martina. Ez már türhetetlen.

Erre aransúlyokkal üt az oszlopon függő érczelemre s fegyveres testőrök rohannak be. Martina keresztbe tevé a kezeit, Athalarichra mereszi a szemét, de lassankint megszelídül s remegő hangon mondja a berohanóknak, hogy Athalarich csak kísérletet akart velök tenni, vajjon ébren vannak-e, s elbocsátja őket. Azután Athalarichot szólítja meg:

«Bocsáss meg. Én leteszem a koronát s mint átkozott nő állok előtted, de nem mint oly nagy bűnös, a minőnek tartasz. Szerencsétlen házasságom sodort rettentő örvénybe, melyben azóta szánandólag szenvedek.»

Athalarich. Látom, hogy igaztalan valék. Mialatt te szenvedsz, érzéketlennek, könnyelműnek tartottalak.

Martina. Szenvedek? Használj más kifejezést, óh barátom! Valamint az emberiség őseinek bűne összes ártatlan utódaik bukását rejté magában; úgy az én egyetlenegy hibámból fakadt a gyalázat, a vész, melyről oly kegyetlenül engem vádolál. Igen, a birodalom népe gyűlöl engemet s én vagyok az első, a ki elítél-

lem magamat. De első is vagyok, a ki örvend, hogy Heraclius végre dicsően oszlatta szét a sötétséget, melyben oly sokáig rejtve volt.

Athalarich. Ha így van, törd szét a boldogtalan bilincseket. Hagyjad el őt.

Martina. A végzet lánczai vaskemények. Gondold meg, hogy mit javasolsz annyi évig tartó házasság után. Hát az anyám, a fiam! . . .

Athalarich. Folytasd tehát viszonyaidat. Fojtsd el a nemesebb életnek csak az imént kikelő magvait s végezd be a gyaláztatnak ocsmány tetteit.

Martina. Nyersen szólsz. Nyugodjál meg. Az én utam az örvény felé vezet; de Heracliust nem fogja érinteni a fájdalom, mely reám vár. Ő megszabadulván már bilincseimből, haladjon dicsőségesen a nemzeti diadalok pályáján s takarja el virágzó borostyánokkal a multnak sebeit.

Athalarich. Igazán ígéred ezt?

Martina. Egész szívemből.

Athalarich. Bocsáss meg tehát, ha heves szót ejtettem ki.

Martina. Nyujtsd kezedet. Mint barátok távoznak?

Athalarich. (Letérdelve megcsókolja Martina kezét.) Távol tőled is engedelmes alattvalód leszek. S ha valamikor veszély törne elled, vaskarom és szívem vérének utolsó cseppje a tiéd.

Martina. Köszönöm, s ifjúságunk emlékét, mint édes kincset, fogom megőrizni.

Athalarich fölkel s megszorítván a császárné kezét, elvonul.

A következő jelenetben látjuk Szent-Miklós templomát az Aranyzarv mellett. Jobbra gallyak vannak fölhalmozva. A háttérben latszik a tenger. A halvány félhold nyugat felé tűnik el. A színpadon így szól magában

Sismus. Szép multság. «Mihelyt Szent-Sophiáról megszólal a kürt, gyujtsd meg a gallyakat!» Ugyan miért? Ott alant egybe-
gyűlt az ellenség hajóhada. Talán csak nem szorúl kivilágításra? Én jobban szeretem a sötétséget. Ha az ellenség itt fölfedez s rajtam kísérli meg az íjászok jó lövését? Vagy ha lejönnek s ostrommal keritenek engem hatalmukba? Nem igazságos, hogy magam álljak ellen egy egész hajóbadnak. A parton örökdik ugyan az örmények hadteste; de mit használ ez nekem? Ha becsap a sze-

rencsétlen óra, kicsoda törődik a szomszédjával? Az ördögöt, miért nem maradtam Ázsiában? Ott még is jobb. Itt a khán, ez a vadállat, ez elevenen fog minket fölfalni. (Távolról harsog a kürt.) A kürt! Vagy talán valamely bagoly! Bátorság, Sismus, bátorság! Legyen világosság; és te, Szent-Miklóskám, ne feledkezzél meg a gyertyáról, melyet neked meggyújtottam! (Meggyújtja a gallyakat.) Kiváncsi vagyok, mi fog történni. Semmit sem veszek ki. De igen, a csónakok elindultak s a torkolatnál kikötnek. De mit látok? Igen, nem csalatkozom. A másik oldalról, ott, ott a mi hajóhadunk dagadó vitorlákkal elhajózik. Már összecsapnak. Óh minő látvány! Homályosan veszem ki. A csónakok elmerülnek. A tenger forr. A haldoklók ezrenként úsznak. Jól van, Sismus, jól van. Vitézkedtél barátom! Te adtad a jelt. Tiéd a győzelem érdeme. (A szárazföldről kürt-harsogás és csatazaj hallatszik.) Óh, óh, óh! Más baj! Mit jelent ez ismét? Bizonyosan a mieink kiindulása. Vagy nem tettek kirohanást az avarok? De hiszen akkor én a közepén vagyok! Kutyául vagyok, Sismus, kutyául. Szent-Miklóskám, emlékezzél meg a gyertyámról! (A csatazaj közeledik.) Jönnek. A khán, a khán! S már nappalodik is! Az Istenért, Szent-Miklóskám, valami sötét zugot.

Sismus elrejtí magát a templomban. De a khán helyett a patriarcha, Bónus és Pisídes jelennek meg. Ezek elmondják egymásnak, hogy a szlávok, kik a khánnal tartottak, részint elvesztek, részint cserben hagyták s hogy a megvert khán visszavonult.

ÖTÖDIK FÖLVONÁS.

Palæstinában vagyunk. Látjuk Golgothát, csúcsán a kereszt-fával. Jobbról olajfák, kaktusok, viruló cserjék. Aranyos felhők borítják az esti láthatárt. Balról áll

Heraclius. Ime, az óriási munka teljesült. Mennyei ábránd után indulva, emberfölötti harcza rohantam, de végre Isten ujjá megvalósította álmaimat. Ez a perc megjutalmazza álmatlan éveimet, melyekben a csüggedés könyeit hullattam. A birodalom meg van mentve, a perzsák döllye megalázva, az avarok népe legyőzve, és a Golgotháról az isteni fa fénye az egész földre lövelli ismét sugárait...

... De miért újulnak meg diadalmaim után a régi sebek mardosásai? Talán csalatkozám, remélve bűnbocsánatot? Nem elegendők tehát annyi fáradozások, annyi harcok, annyi vér és annyi könny? ... Óh kegyetlen Isten, mi van még hátra? Rövideknek találod életemnek hosszú szenvedéseit? ... De mit káromkodom, én nyomorúlt? (Letérdel a kereszt előtt.) Örültem szoltam; bocsáss meg, a ki megváltottad az emberiség bűneit. (Fölkel.) E hegy mutatja még szent lábaid nyomát s e keresztfán látom véred csöppjeit. Földünkre szálltál le, óh Istenem! S még is sok nép bolyong a tévedésben. A bűn fölemeli vakmerő fejét! Óh adj, óh adj hitet! Ez lehet csak horgonyunk a hiú tünemények roppant tengerében. (Ismét letérdel.) Uram irgalmazz! ... De mi bágyadság fog el? Ólomsúlyt érzek szempilláimon.

Átöleli a kereszt alját s elalszik. A színpad háttére kivilágosodik s Mohamet árnyképe jelenik meg, balkezában félholdat, jobbáiban kardot tartva.

Mohamet árnyképe. Allah, Allah, la il Allah, Mohamet ul Allah.

Az árnykép eltűnik s Heraclius ijedten fölugrik.

Heraclius. Mi rettenetes álom! Az árnykép érthetetlen nyelven szólt hozzám.

Ekkor hozzá sietnek az öt kereső Tódor és Nicétas s jelentik neki, hogy Mohamet, egy új vallás alapítója, kitört Arábiából, megfutamtja a császári hadakat s új veszélylyel fenyegeti a birodalmat.

Heraclius elájul Tódor és Nicétas karjaiban.

A keresztény hadak mindinkább bátráltak s a félig őrült Heracliust Chalcedonba hozta Tódor és Nicétas. Ott a patriarcha palotájának egyik termében Athalarich üdvözlöi a belépő császárt.

Heraclius. Athalarich! Előre vértések! Futnak! Futnak! Üssétek a dárdásokat! Kiméljétek a foglyokat! Zergém, dicső Zergém! Sebeimből foly a vér! Ime a felhőkben jön s minden szem fogja látni! Martina jön. Csöndesség! Zárjátok be az ajtókat! Martina vállai fehérek, mint a tej. Ő szeret, ő hí engemet, de ... a nép föllázad! Kicsoda ismeri a titkos ölelések gönyörét? Óh a bűn, a bűn kimondhatlan élvezet! Nézzétek a rózsaajkákat, a lángoló szemeket. Égetnek, égetnek mint a pokol lángjai! Ocsmány emlékek sötét özöne fakad ki belőlem! Ott van, ott van a könyör-

telen árnykép! Vétkeztem, Istenem, vétkeztem! Allah, Allah!
A föld megrendül. Az éj elsötétül. Mentsétek meg Heracliust.
A bűn! Fulladok, fulladok!

Széttépi mellén a ruhát s a körülállók karjaiban elájul.

A szenvedő császár Konstantint, első nejével nemzett fiát s Heracleonast, Martina fiát nevezte ki társuralkodóknak Martina felügyelete alatt s azután visszavonult sz. Szabbás zárdájába.

Ottani tartózkodása alatt nagy fordulat állt be a császári palotában. A folyosón, melyből Konstantin hálótermébe ajtó nyílik, éjfélkor mécsesrel a kezében megjelen

Martina. Mióta férjem visszavonult a zárdába, anyám már kétszer kelt föl éjfélkor s körüljárt e folyosón. Ez a titokzatos tett nagyon nyugtalanít. Mit forralhat? A trónörökös, fiam társuralkodója, ott alszik. Irtózatossá gyanú fosztott meg álmomtól. De lépéseket hallok. Egész testem remeg.

Eloltja a mécses s a folyosó egyik bokra mögé rejtőzik. Ekkor lábujjhegyen belép

Mária. Megérkezett végre a dús jutalom órája. Egész léteimet áldoztam föl, hogy gyáva leányom fia számára szerezzem meg a koronát. S most, midőn a gyümölcs már megérett, ellopjátok tőlem a nagyobb részt, mivel az eszelős császár úgy akarta. De nem jól ismertek engem! (Konstantin hálótermére mutatva.) Ha ez ifju élend, közel van a mi végünk. Ő a törvényes trónörökös, őt kívánják az alattvalók, kik ellenségeink. (Kis üveget mutatva.) Hű üvegcsém előzd meg a veszélyeket. Kétszer hulltak már csöppjeid az alvónak hideg ajkaira. Nyújts még egyszer segílyt, s akkor enyém az uralom.

(Besiet a trónörökös hálótermébe.)

Martina. (Borzadva kijöven a rejtekből.) Óh borzalom, borzalom! Jól gyanakodtam. Ha kiáltok, anyámat a bakó kezébe juttatom; ha hallgatok, iszonyú gonosztettben részt veszek. (Térdre borúl.) Világosíts föl, Szűz Mária!

Mária visszasiet a hálóteremből, mintha lelkiismerete furdalná, s nem veszi észre a leányát.

Martina: Óh én boldogtalan!

Másnap villámgyorsan terjedt el a hír, hogy Martina gyilkolta meg a trónörökösöt. De Martina rendkívüli bátorságot tanúsított. Megtudván a trónörökös halálát, rögtön a hippodromba sie-

tett a fiával, kit koronával a fején, biborpaláستtal a testén, mint egyedüli trónörökös ajánlott a népnek; de ez, mint a vihartól fölkorbácsolt tenger, vad ordítással fogadta Martinát, úgy hogy alig tudott a palotába menekülni.

A lázadó nép elárasztja az utcákat s kiált; «Halál Martinára!»

A császári palotában Athalarich, Elpidius, Sapphír, Búsas fölfegyverkezve állnak a császárné terme előtt, hogy védelmezzék a betörő lázadók ellen. Ezek élén van Sismus.

Athalarich, Hogyan, te vagy, Sismus?

Sismus. Én bizony.

Busas. Te, ezekkel a nyomorultakkal?

Sismus (a lázadókhoz) Halljátok? Nyomorultaknak nevezik a haza megszabadítóit!

Lázadók. Halál reájok!

Elpidius. Takarodjatok, rabszolgák!

Sismus. Én rabszolga? A ki az avarokat legyőztem s a nép vezére vagyok.

Sapphír. Vagy hallgass, vagy összezúzlak, te szörnyeteg.

Megragadja a torkánál és a földhez vágja.

Sismus. Irgalom, édes Sapphírkám! Mentsetek meg!

A lázadók összecsapnak a császárné védőivel. Elpidius halva összerogy, Athalarich halálosan megsebesül. A lázadók eltaszítván Búsast és Sapphírt berohannak a császárné termeibe.

Athalarich. Martina! Szavamat megtartottam. Lelkem tíz seben át elrepülve megmutatja neked a mennyország útját. (Meghal.)

Sismus (a ki holtak tetette magát, fölkelvén). Nincs többé semmi veszély. Szerencsés utat Athalarich! Bocsáss meg ha nem követlek. Kis dolgom van még a földön. De hol hagytak engem az embereim?

Ekkor szivrepesztő kiáltás hangzik Martina terméből.

Sismus. Ahá! Embereim válaszolnak vitéztettök által. Jövök, jövök.

Besiet Martina termébe.

Mig ez Konstantinápolyban történt, Heraclius szent Szabbás zárdájának a tengerre néző kertjében merengve ült terebélyes fa alatt; lábainál nyugodott Nicétas búslakodva a császár majdnem eszméletlen állapota miatt.

Rögtön megérkezik Pisídes György s elbeszéli Nicétasnak, hogy a lázadók kitépték a szerencsétlen Martinának a nyelvét, fiának, Heracleonasnak, levágták az orrát s Máriát fölkoncizolták.

A föleszmélt Heraclius hallván ezt a gyász hírt, fölkiált: «Heraclius le van győzve, de csak Isten hatalmától.» És kiadta lelkét.

A byzanti korban csak három író örököltette meg Heracliust, u. m. Theophanes, Pisídes és Nicephor patriarcha. Röviden említik Suidas, Cedrenus, Zonaras, Manasses. A jelenkorban tüzetesebben foglalkozott vele Thierry, *Histoire d'Attila* című munkájában, ezt mondván róla: A vad Phokás után, a ki orgyilkosság által uralkodott, előtűnik a byzanti trónon Heracliusnak nemes és mélabús alakja. E névvel valami titokzatos és vészteljes van összekötve, a mi megzavarja a történetíró ítéletét s a csodálás és szájalom között lebegteteti. Heraclius, a perzsa birodalom fölforratója, a keresztény Nagy-Sándor jogosultnak látszik, hogy magas állást foglaljon el a legnagyobb császárok sorában. S mégis ugyan ő, küzdvén az újan támadt izlam ellen s mintegy féktelen hullám által elragadtatván s elvesztvén e hajótörésben dicső hírét, birtokainak felét, lángelméjét s végre az eszét, jogosan mindnyájok között a legszerencsétlenebbnek tartják,

E munkákon kívül tanulmányozta szerzőnk Le Beau (*Histoire du Bas-empire*), Gibbon (*History of the decline and fall of the Romain empire*), Finlay (*History of the Byzantin and Greek Empires*), Papparihigópulos (*Ἱστορία τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους*), Timagenes (*History of Greece*), Krause (*Die Byzantiner in ihrem Staats-, Hof- und Privatleben*), Fleury (*Histoire ecclésiastique*), Raspe (*Die Kämpfe zwischen Heraclius I und Chosroes*), Drapeyron (*L'empereur Heraclius et l' Empire Byzantin au VII siècle*) munkáit.

Heracliust mint drámai hőst már régen színpadra hozták Calderon és Corneille, de egészen más fölfogással.

Calderon darabjában, melynek czíme: «*Ebben az életben minden igazság és minden hazugság*» (*En este vida todo es verdad y todo mentira*) s melyet Voltaire francziára fordított, kiinduló pontul veszi Phokásnak, byzanti császárnak, hallatlan kegyetlenségét, a ki elődének Mauriciusnak öt fiát, atyjok szemeláttára s azután öt magát megölette. Mauricius megmutatta ekkor lelkének egész nagyságát; mert az udvari dajka ellopván egyiket az öt gyer-

mek közül, s a magáét hozván helyette áldozatul, Mauricius ezt el nem fogadta.

Ezt a szívrepesztő eseményt választotta Calderon darabja alapjául.

De Calderon a byzanti történetből *csak* az említett császárok neveit tartotta meg, a többi eseményeknek nincsen semmi közük a byzanti történethez, *mert* nem ebből, hanem Mescuának *La rueda de la fortuna* (A szerencse kereke) meritette adatait. Calderonnál ugyanis Phokás mint sicíliai paraszt és haramiafőnök szerepel, a ki Irifilével, egy sicíliai parasztlánynyal, Leonido nevű fiucskát nemzett, kit a haldokló Irifile Astolfónak ad át, tehát ugyanannak, a ki Mauriciusnak haldokló nejétől ennek fiát, Heracliust, szintén átvette s nevelte. Phokas megtudván, hogy a két, előtte ismeretlen, fölserdült fiu Astolfonál tartózkodik, Lisipo nevű bűvészhez folyamodik, hogy segítsége által ismerhesse föl saját fiát. De ebben akadályozza Cintia, Sicilia királynéja és Libia, a bűvész leánya; mert Cintia aggódott Heraclius miatt, Libia pedig szereti Leonidot s azt gondolja, hogy Phokás nem Heracliust, hanem Leonidot akarja láb alól eltenni. Leonido elámíttatván a bűvész lány által, hogy ő Mauricius fia, tehát törvényes trónörökös, megölni akarja az alvó Phokást, de Heraclius kirántja kezéből a fegyvert. A felébredő Phokás nem tudja magát elhatározni, hogy melyiket a kettő közül ismerje el fiának; de mégis Heracliust tartja a gyilkossági merényletnek, mert Leonido azt hazudja. Phokas tehát megparancsolja, hogy Heracliust és nevelőatyját Astolfot egy evezőtlen sájkán a tengerre bocsássák. De segélyökre jön Federico, Catabria hercege, Mauricius császár unokája. Ez megtámadja hadával Phokás seregét. Phokás lebukik a lováról s Heraclius megöli őt. Libia kérelmére megbocsát Leonidónak, ő maga megkéri Cintia kezét. Az egész darab tehát egy phantastica tragicomoedia.

Corneille pedig *Heraclius* című tragoediájában a dajkából udvari hölgyet csinált s Leontinának nevezte el. Heraclius ő is Mauricius fiának teszi, Leontina fiát pedig, Marcianust, Phokás alátolt fiává változtatja. E két fölcserélésen alapszik az egész dráma bonyodalma, melyet úgy old meg, hogy Phokást összeesküvők ölik meg, Heracliust pedig császárnak kiáltják ki.

Corneille maga vallotta be, hogy az ő tragoediája merénylet a történet ellen, melyből csak Tiberius, Mauricius, Phokás és He-

raclius egymásután következő uralkodási időrendét tartotta meg. Heraclius születését pedig meghamisította, mert Mauricius császár fiának teszi, holott az atyja egy hasonló nevű afrikai praetor volt: Mauricius császárnak csak egy Domitia nevű leánya született, kit Priscus vagy Crispus vett nőül.

De maga Rankavis Kleon sem tartotta meg, saját vallomása szerint, a történeti hűséget; mert a byzanti írók szerint Martina császárné ármányos s vadlelkű volt, a ki semmiféle gyalázattól nem borzadt vissza. *ἡ δολία καὶ θηριώδης ἀντὶς ψυχὴ πρὸ οὐδενὸς αἰσχροῦς κατορρωδία*, a mint Nicephor patriarcha írta, összehasonlítván őt Agrippinával. Theophanes pedig azt írta Konstantinról, Heraclius elsőszülött fiáról, hogy megmérgeztetvén Martina, mostoha anyja és Pyrrhus patriarcha által, meghalt. *Φαρμακευθεὶς ὁπὲρ Μαρτίνης, τῆς αὐτοῦ μητρὸς καὶ Πύρρου, τελευτᾷ*. Szerzőnk ezt a rút jellemet Máriának, Martina anyjának, tulajdonítja, a kinek ördögi befolyása alatt cselekszik a különben jóra hajlandó Martina. Ezt az eltérést a történettől megkívánta az ő drámájának a természete, hogy rokonszenvűnket ébreszsze föl Martina iránt.

Bónus szereplése is anachronismus, mert a történelem szerint előbb halt meg, mintsem Heraclius a hadjáratból Byzanczba visszatért. Azután a neve nem is volt Bónus, hanem *Bonysos*. A mint ezt maga Rankavis Kleon is elismeri.

Drámájának előnyére nem válnak Heraclius hadjáratainak hosszadalmas leírásai, melyek a drámai cselekvény haladását minden ok nélkül föltartóztatják. Ilyen elbeszélések epikai költeménybe valók, de nem drámába. Hiába hivatkoznék valaki Aeschylus *Perzsáira*, hol a hirnök élénken rajzolja a görögök győzelmét a perzsák fölött, mert ott épen az a cselekvény sarkpontja*), ellenben itt Heraclius, Martina, Athalarich és Mária érzelemvilága képezi a főmozzanatokat.

A mi Rankavis irányát illeti, az ebben a drámában háromféle, t. i.: irodalmi, társalgási és pórnyelvi. A dráma előkelő személyei irodalmi nyelven beszélnek, mely semmiben sem tér el a hajdan-kori attikai írók nyelvétől. Ezek a személyek szép, gördülékeny

*) Télfy: *Aeschylus*. Budapest. 1876. A m. t. akadémia kiadványa 27. és köv. lap.

jambusokban beszélnek, melyeket azonban nem hangmennyiségi-
leg, hanem hangsúly szerint kell olvasni.

Ellenben az alsóbb rangú személyek a közönséges társalgási
nyelven beszélnek prózában, mely éppen úgy viszonylik az irodal-
mihoz, mint az angol, francia, német, olasz népdialectus saját
irodalma nyelvéhez. Végre a perzsa katonák a görög pórnyelvet
használják, melybe azonban török szokat kevernek. Szerzünk azért
ad a törökök nem tudó perzsa katonák szájába török szokat, hogy
utánozza a törökökkel érintkező némely vidéken a görög pórnyel-
vet, melybe török szók is fészkeltek be, valamint megfordítva a
török nyelvben is több görög szó fordul elő.

Mind a három irányra nézve ide csatolok mutatványokat.

Mutatvány a dráma irodalmi nyelvéből.

Első felvonás. A meggyutamodott Heraclius beszéde. 6—67. v.)*

Ἐκ τῆς ἐνέδρας ἂν ἐσώθῃ τὸ οἶκτρον
 Σαρκίον, κεῖται ἐν τῇ χόνει ἢ λαμπρὰ
 Τοῦ Βυζαντίου ἀλουργίς, καὶ σχίζουσιν
 Αὐτὴν εἰς ῥάκη τῶν ἐχθρῶν τὰ πέταλλα.
 (Λαμβάνει τὸν μανδύαν)
 Ἴδὸν ὅποια τῷ ἐπαίτῃ ἔμεινε
 Πορφύρα, καὶ τοῦ σκήπτρου αὐτῇ εὐχερῶς
 Τὴν σβεννυμένην αἶγλην εἰς βαθύτατον
 Μεταβαλοῦσα σκότος, διηυχόλυνε
 Τὴν σωτηρίαν τοῦ φυγάδος.
 (Ῥίπτει τὸν μανδύαν, καὶ
 λαμβάνει τὸ στέμμα.)
 Ἰδετε
 Τὸν στέφανον πῶς φέρω τὸν βασιλείον.
 Διέσωσα καὶ τοῦτον. Ναὶ, διέσωσα,
 Ὡς λωποδύτης τὸν κλαπέντα θησαυρὸν
 Τὸ στέμμα τῶν Καισάρων, τό περίπυστον
 Τῆς κοσμοκρατορίας τοῦτο σύμβολον.
 Ἐγέρθητε καὶ οὕτω μὴ ὑβρίζετε
 Τὸν Ἀνακτα, τὸ σέβας τοῦτο φέροντες

*) Fordítása jelen értekezésem 5. lapján.

Εἰς εἰτελὲς καὶ τρέμιον ἔτι εἰδῶλον.
 Ἐγνώρισεν ὁ κόσμος τὸν Ἡράκλειον.
 Ἐκεῖνος στήθος εἰς τὴν¹⁾ λόγχην τῶν ἐχθρῶν
 Προέτεινε γενναῖον, καὶ τοὺς εἰλωτας,
 Τοὺς στρέφοντας τὰ νῶτα, εἰς τὴν ἄτιμον
 Αἰάραν τῆς ἀγχόνης κατεδίκαξε.

.
 Εἰπέ μοι, ἐνδυμῆσαι, ὦ Βυζάντιον,
 Ἡμῶν τὴν πρώτην καὶ κλεινὴν συνάντησιν;
 Ἐξ Ἀφρικῆς, ὡς ὄρνεις τανυσίπτεροι,
 Οἱ θρόμωνές μου καταπτάντες, ἔστιζον
 Τῆς Προποντίδος τὸ γελόεν κάτοπτρον,
 Καὶ τοῦ ἡλίου αἱ ἀκτῖνες εὐσεβῶς
 Τὰς ἱερὰς εἰκόνας κατησπάζοντο
 Εἰς τῶν ἱστῶν τὰ ἄκρα. Ἰπερήφανος
 Ἐπὶ τῆς ναυαρχίδος ὁ Ἡράκλειος
 Ἐθαύμαξε τοῦ κόσμου τὴν πρωτεύουσαν,
 Καὶ ὅτε εἰς τὴν θεῖαν ταύτην πελιθὺς
 Ὁ τύραννος ἐκρύβη, τὸν βραχίονα
 Σοὶ ἔτεινε, νυμφίος περιπόδητος,
 Καὶ συνεξέχθη τὴν ὑφήλιον ἐν σοί.
 Ἡ μήτηρ τοῦ Σωτῆρος, ἡ πανάχραντος,
 Ὑλόγησε τὸν γάμον τὸν θεσπέσιον,
 Καὶ ἡ πορφύρα τῶν Αὐγούστων, ὡς παστάς,
 Μ' ἐδέχθη ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἀλαλαγμῶν
 Φρενητιῶντος πλήθους.
 Ἰδέ με, ἤδη εὐκλεῆς πρωτεύουσα,
 Ἀναγνωρίζεις τὸν νυμφίον ἐν ἐμοί;
 Τῆς Ῥώμης Αὐτοκράτωρ καὶ κυρίαρχος
 Ἔστιν ἐκεῖνος, ὃν ὁρᾷς κατὰπτωτον
 Καὶ τεθραυσμένον Πόσον, φεῦ, μετέβαλον
 Τὸν ἀλαζόνα, θερμουργὸν Ἡρακλείον
 Ὀλίγων χρόνων παγετοί! Μὲ δέχεσαι
 Ἀκόμη²⁾ πόλις ἱερὰ, ἣ θεωρεῖς

¹⁾ Az eredetiben hibásan áll τὸν.

²⁾ Ἀκόμη = ἔτι. Hiányzik eddig a classicaei nyelv szótáraiban; s még is hajdankori maradvány. L. Télfy: Vörösmarty Szózata görögül. (Magyar nyelvészet 6-ik évfolyam.)

*Μετ' οἴκτου τὸν φυγάδα, καὶ ἀστράπτουσιν,
'Ερυθριῶσαι ἐξ ὀργῆς, αἱ παρειαί
Τῶν θόλων τῶν μυρίων αἱ κατὰχρῶσοι;*

A ki ezt a nyelvet szóról szóra újnak tartja a classicai attikai nyelvhez képest, arról bátran el lehet mondani, hogy Xenophont legkevésebbé sem érti.

Mutatvány a drámában előforduló társalgási nyelvből.

III. felvonás. Sismus beszél.*)

Σεισμός. Ὁραιοτάτα! Φεύγουν ὅλοι καὶ λησμονοῦν τὸ στρατόπεδον. Καὶ ἂν τὸ προσβάλουν οἱ Περσαι; Εὐτυχῶς ἔμεινα ἐγώ. Μέγα πρᾶγμα ἡ ἀνδρεία, ἀλλ' ἀπαιτεῖται καὶ φρόνησις. Τοῦτο καλεῖται στρατηγικὸς νοῦς

'Ορίστε διασκέδασις. Τοῦ διαβόλου τὸ πανηγύρι. Ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος!" Ἀγία λόγια, ἀλλὰ προτιμῶ τὸ δέριμα μου

'Η δόξα, φωνάζουν, ἡ δόξα! Καὶ τὰ σχολήγια δὲν τὰ μετράτε; Ὑμνὸ κρανίον καὶ ἀμύραντος στέφανος! Τίς σ' ἐνδυμεῖται, καὶ μένει; Λαμπρὸς θρίαμβος!

"Ὅλοι θὰ ἐρωτοῦν" «Μπρὲ, τί ἔγινεν ὁ Σεισμός, ὁ λαμπρὸς ἐκεῖνος ἄνθρωπος, ὁ ἀτρόμητος ἥρωας;" Διατὶ νὰ δώσω τόσην ἐνόχλησιν;

Οἱ Πέρσαι, οἱ Πέρσαι! Ὅπου φύγη, φύγη.
'Ηλθα ν' ἀναπανθῶ, ἤμην εἰς τὸ κέντρον τῆς μάχης καὶ οἱ Πέρσαι μὲ περιέζωσαν. Ἀλλ' ἐγὼ ἔστρεψα τὴν ῥομφαίαν ὡς ὁ ἀρχάγγελος Γαβριήλ. Κεφαλαί, πόδες, χεῖρες ἐπέτων πέριξ, ἀλλ' εὐρέθη τέλος εἰς χονδροκέφαλος, καὶ τὸ ξίφος μου ἐθραύσθη
"Ἡρπασα δύο Πέρσας ὡς ἀσπίδα καὶ διέσχισα τὸ πλῆθος Σεισμός εἰς ὑπαρχεῖ. Μόνη σὺ, Γορδία, δὲν θίλεις νὰ τὸ ἐννοήσης. Ἰδὲ τί σῶμα, τί εὐγένεια!
Ναί, ἀλλὰ δέν μ' ἐκτιμᾷς κατ' ἀξίαν. Περιφρονεῖς τὴν ἀγάπην καὶ τοὺς ὄρκους μου. Τί εἶνε ὁ Σαυφώρης;" Ἀπλοῦς Σχολάριος, ἐν ᾧ σὺ ἀξίζεις Κόμητα. Ἐγὼ εἶμαι Δέκαρχος, καὶ πρὶν λήξῃ ὁ πόλεμος θὰ μὲ ἴδῃς Δοῦκα
'Εμεῖ ῥαπίζεις, ἐμέ; Σεισμός καὶ τρόμος! Ἄν ἦσο σατράπης ἢ ὀλόκληρος ἱλη ἱππικου, ἀλοίμονον εἰς σέ. Ἀλλ' ἀσθενὲς γύναιον, εἶσαι ἀναξία μου.

*) Fordítása jelen értekezésem 19., 20. és 21. lapján.

IV. fölkonás. Ismét Sismus beszél. *)

Ὡραία διασκέδασις. — «Ἄμα ἡχίση σάλπιγξ ἐπὶ τῆς Ἀγίας Σοφίας ἄναψε τὰ φρύγανα.» — Καὶ διὰ τί, παρακαλῶ; Ἐκεῖ κάτω συνηθροίσθη τῶν ἐχθρῶν ὁ στόλος. Μὴ ἔχῃ ἀνάγκην φωτοχυσίας; Ἐγὼ προτιμῶ τὸ σκότος. Ἐὰν μὲ ἀνακαλύψουν ἐδῶ, καὶ δοκιμάσουν τὴν ἐνθυβολίαν τῶν τοξοτῶν; Ἡ ἐὰν ἀποβοῦν καὶ μὲ κυριεύσουν ἐξ ἐφόδου; Μόνος καθ' ὀλοκλήρου στόλου δὲν εἶνε δίκαιον. Εἰς τὴν δαχτὴν φυλάττει τὸ σῶμα τῶν Ἀρμενίων. Πλὴν τί μὲ τοῦτο; Ὅταν φθάσῃ ἡ κακὴ ὥρα, τίς ἐνδυμεῖται τὸν γείτονα; Τὶ διαβόλον δὲν ἔμενα εἰς τὴν Ἀσίαν; Πάλιν καλλίτερα ἐκεῖ. Ἐδῶ τὸ θηρίον αὐτὸ ὁ Χαγάνος θὰ μᾶς χάψῃ ὅλους ζωντανούς. Ἡ σάλπιγξ! Ἡ μὴ χαμμία κουκουβάγια; Θάρρος, Σεισμὲ, θάρρος! Γεννηθῆτω φῶς, καὶ σὺ, Ἀἰ Νικόλα, μὴ λησμονῆς τὸ κερὶ ποῦ σὲ ἄναψα. . . Εἶμαι περίεργος τί θὰ συμβῇ. Δὲν διακρίνω τίποτε. Ἀ ναὶ, τὰ μονόζυγα ἐκινήθησαν, καὶ ὁρμοῦν πρὸς τὸ στόμιον.

Πλὴν τί βλέπω; Ναὶ, δὲν ἀπατῶμαι. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος, ἐκεῖ, ἐκεῖ, ὁ στόλος ἡμῶν καταπλέει πλησίστιος. Ἡρχισα νὰ ἐννοῶ. Ἰδοὺ συνηττήθησαν. Ὡ τί θέαμα! Ἀμυδρῶς διακρίνω. Τὰ μονόζυγα βυθίζονται. Ἡ θάλασσα βράζει. Οἱ πνιγόμενοι ἐπιπλέουν κατὰ χιλιάδας. . . . Εὐγε, Σεισμὲ, εὐγε! Ἡνδραγάδησες, φίλε μου. Σὺ ἔδωσες τὸ σύνθημα. Εἰς σὲ ἀνέχει ὁ θρίαμβος. . . . Ὡ, ὦ, ἄλλο καχό! Τοῦτο πάλιν τί σημαίνει; Βεβαίως ἔξοδος τῶν ἡμετέρων. Ἡ μὴ ὥρμησαν οἱ Ἀβάρεις; Ἀλλὰ τότε ἐγὼ εἶμαι εἰς τὸ μέσον. Ἀσχημα τὴν ἔχουμε, Σεισμὲ, ἄσχημα. Ἀἰ Νικόλα. . . Θυμήσου τὸ κερί! . . . Ἐρχονται Ὁ Χαγάνος! Ὁ Χαγάνος! Κ' ἐξημέρωσε. Ἀἰ Νικόλα, χαμμία σκοτεινὴ γωνία, γιὰ τὸν Θεό!

Ebben a társalgási nyelvben vannak

1-ször tisztán görög classicaí szók; ezek a következők: ἀγάπην, ἄγια, ἀλλὰ, ἄλλο, ἄμα, ἀμίραντος, ἀμυδρῶς, ἄν, ἀνάγκην, ἀναπαυθῶ, ἄναψε, ἀνδρεία, ἀνέχει, ἀνθρωπος, ἀξίαν, ἀξίσεις, ἀπαιτεῖται, ἀπατῶμαι, ἀπλοῦς, ἀπὸ, ἀποβαίνω, ἀρχάγγελος, ἀσθενὲς, ἀσπίδα, ἄσχημα, ἀτρόμητος, αὐτὸ,

βεβαίως, βλέπω, βράζει, βυθίζονται,

γείτονα, γεννηθῆτω, γύναιον,

*) Fordítása jelen értekezésem 25. és 26. lapján.

δέκαρχος, δέρμα, διακρίνω, διέσχισα, δίκαιον, διατί, δόξα,
δύο, δώσω,

ἐάν, ἐγὼ, ἐδραύσθη, εἰς, εἷς, ἐκεῖ, ἐκεῖνος, ἐκινήθησαν, ἐκτι-
μαῖς, ἐμὲ, ἔμεινα, ἐν, ἐνθυμεῖται, ἐννοήσῃς, ἐνόχλησεν, ἐξ, ἐπέτων,
ἐπὶ, ἔργονται, ἐρωτάω, εὖγε, εὐγένεια, εὐθυβολία, εὐρέθη, εὐτυχῶς,
ἐφ' ὅπου, ἔχῃ, ἐχθρῶν,

ἦ, ἦ, ἡμετέρων, ἡμῶν, ἡρπασα, ἡρως, ἡχέσῃ,
θάλασσα, θάρος, θάμα, θέλεις, θηρίον, θρίαμβος,

ιδεῖν, ἰδῆς, ἰδοῦ, ἴλη, ἱππικοῦ,

καί, καχί, καλεῖται, κατὰ, καταπλέει, κάτω, κέντρον, κεφαλαί,
κρανίον,

λαμπρὸς, λήξῃ, λόγια,

μάχης, μὲ, μέγα, μέρος, μέσον, μῆ, μόνη, μονόξυλα, μόνος, μου,
ναί, νοῦς,

ξίφος,

ὁ, οἱ, ὅλοι, ὀλόκληρος, ὅπου, ὄρκους, ὅταν, ὄχθην,

πάλιν, παρακαλέω, πατριδός, περιέζωσαν, περιέρχος, πέριξ,
περιφρονέω, πίστεως, πλήθος, πλῆν, πλησίστιος, πνιγόμενοι, πόδες,
πολεμος, πράγμα, πρὸς, προτιμῶ,

ῥαπίξεις, ῥομφαίαν,

σάλπιγξ, σέ, σεισμὸς, σημαίνει, σκοτεινὴ, σκότος, στέφανος,
στόλος, στόμιον, στρατηγικὸς, στρατόπεδον, σὺ, συμβῆ, συνηθροί-
σθη, συνηγέθησαν, σύνδημα, σῶμα,

τὰ, τὰς, τέλος, τῆν, τῆς, τί, τὸ, τοξοτῶν, τόσῃν. τότε, τοῦ, τοῦς,
τοῦτο, τρόμος, τῶν,

ὕπερ,

φθάσῃ, φίλε, φρόνησις, φρύγανα, φύγῃ, φυλάττει, φῶς, φω-
τοχυσία,

χεῖρες, χιλιάδας,

ῶ, ὦρα, ὠραία, ὠραιότατα, ὠρινησαν, ὤς.

2-szor. Csak a végzésben eltérő classicaí szók; u. m.: ἀνα-
καλύπτουν, ἀποβοῦν, δοκιμάζουν, ἔγινεν, ἔδωσες, ἔμεινα, ἐπιπλέουν,
ἐρωτοῦν, ἔστρεφα, ἔχομεν, ἡλθα, ἡνδραγάθησες, κυριεύσουν, με-
τρᾶτε, ὁρμῶν, προσβάλλουν, φεύγουν, φωνάζουν ezek helyett: ἀνα-
καλύπτουσι, ἀποβῶσι, δοκιμάζουσι, ἔδωκας, ἔμενον, ἐπιπλέουσι, ἐρω-
τωσι, ἔστρεφον, ἔχομεν, ἡλθον, ἡνδραγάθησας, κυριεύσουσι, μετρεῖτε,
ὁρμῶσι, προσβάλλουσι. φεύγουσι, φωνάζουσι.

Hogy az ουν, οὖν végzés ουσι, ωσι helyett dóri származású, —

hogy a félmult és 2-ik aorist első személye az egyes számban *ον* helyett *α-ρα* s az első aorist egyes számu 2-ik személye *ας* helyett *ες*-re végződött, hogy az *ο*-ból már az iónoknál is sokszor *ου* lett, — hogy *άω* végű igéket *έω* végűekre és megfordítva változtattak az ó-koriak, — mind ezt a *Classica Philologia Encyclopaediája* című munkámban (71. és 72. l.), *Solomos Dénes Költeményei* című akadémiai értekezésemben (13. és köv. l.) és *Vörösmarty Szózata görögül* című dolgozatomban (Magyar Nyelvészet VI. évf.) bebizonyítottam.

A mi pedig a *γυνδ*, *θεδ*, *χαχδ* szokat illeti, melyek *γυνδον*, *θεδον*, *χαχον* helyett állnak, ezekhez hasonló példákat az ó-kori alapnyelvből mutattam ki a fölebb említett *Solomos Dénes Költeményei* nyelvmagyarázatában.

3-szor. A classicai jelentéstől eltérő szók ezek: *δεν* = *nem*, mely régenten *semmi* (*οὐδεν*) jelentményében fordult elő. (L. *Vörösmarty Szózata görögül*); — *διάβολος* = *ördög*, régenten *rágal-mazó*; — *ἐξημέρωσε* = *nappalodott*. Régi jelentése *szelidült*, *nemcsbült*; — *ορίστε* = *tessék*. *Ορίζω* jelentése a régi korban *meghatározok*, *határozok*, *elhatározok*, *elrendelek*, *parancsolok*. *elvá-lasztok*. Erdélyben is *tessék* helyett azt mondják *parancsoljon*. *Ορίστε* pedig megrövidített *ορίσατε*; — *ποι* = *a ki*, *a kit*. Való-szinüleg megrövidítése az *οποιος*-nak, mert teljes alakja *αποῦ*; — *τίποτε* = *semmi*. Régi jelentése: *mi valaha?*

4-szer a classicai nyelv szótáraiban nem található szók; u. m.: *ἀλοιμονον* = *haj*, összevonva e három *ἀλλ' οὐ μόνον* szóból; — *ἄῶ* = *ἄγτε*, a *g* kivetésével, a mi a classicai nyelvben is elő-fordúl; ¹⁾ — *γιά* = *διὰ* ²⁾.

διασκέδασις = szórakozás, mulatság. A classicai nyelvben csak az egyszerű *σχέδασις* fordul elő; de valószínűleg szokásban volt a *διασκέδασις* is, mert ott találjuk a *διασκεδάνομι*, *διασκεδάω*, *διασκεδάω* igéket. Valamint tehát volt *ἀκροάομαι* és *ἀκρόασις*, *βιβάω* és *βίβασις*, *δειλιάω* és *δειλιάσις*, *ἐλάω* és *ἐλασις*, *ἡλιάω* és *ἡλιάσις*, *θυμιάω* és *θυμιάσις*, *ἰάομαι* és *ἱασις*, *κλάω* és *κλάσις*, *ὀνομάω* és *ὀνόμασις*, *πλάω* és *πλάσις*, *σκευάω* és *σκεύασις*, *φράω* és *φράσις*, úgy lehetett *διασκέδασις* is *διασκεδάω*-tól.

¹⁾ Télfy: *A classica philologia encyclopaediája* 70. l.

²⁾ U. a. *Középkori görög verses regények* 36. l.

δοῦχα = a latin *ducem*, — ἐδῶ = itt¹⁾, — εἶμαι, εἶσαι, εἶνα = εἶμι, εἶ, ἐστί²⁾; — ζωντανούς = eleveneket, élőket; — ἡρχίσα, ἀρχίζω-tól, mely ugyanaz a classicai ἄρχω-val; — ἦσω = ἦς; — θα = θέλω ἴνα³⁾, — θυμήσου = ἐνθυμήσου, a classicai ἐνθυμέομαι megrövidítése; — καίμια = valaki, senki, egy sem, összevonva καὶ ἂν μία-ból, καὶ ἂν μία-ból; — καϊμένε = szerencsétlen, szegény ördög; καϊμένε-nek is írják. Jón a classicai καίω-tól, melynek jövő ideje καύσω, aoristusa ἔκαυσα, multja κέκαυκα, szenvedő részesülő multja κεκαυμένος. Első jelentése égni, gyújtani, égetni, de átvitt értelemben *fájdalmat, bajt okozni*;

κερί vagy κηρί = *viasz, viaszgyertya*, a classicai κηρίον és κηρός; — κόμητα a latin *comitem*; — κουκουβάγια vagy κουκουβάγια = *bagoly*, a hajdankori κουκούφας,

λησμονοῦν (λησμονοῦσι helyett) = *felejtene*k. A classicai nyelv szótáraiban csak λήσμων (*feledékeny*) és λησμοσύνη (*feledékenység*) fordul elő. De valamint ἀδήμων-ból lett ἀδημονέω, ἀσχήμων-ból ἀσχημονέω, γέιτων-ból γειτονέω, εὐδαίμων-ból εὐδαιμονέω, εὐσχημων-ból εὐσχημονέω, úgy λήσμων-ból minden valószínűség szerint λησμονέω is volt használatban;

μα̂ς = ἡμα̂ς, — μπρέ = *hejh*. Kiejtése *bre*, mert μπ = b az idegen szókbán; μπρὲ pedig török szó.

να̂ = ἴνα⁴⁾.

πανηγύρι = πανήγυρις,

σκολήχια a classicai σκολήχια helyett; — σχολάριος = *testőr*, byzantiai szó a σχολή-től,

χάψη, jelen mód jelen idejében χάπτω, χαύτω és χάπτω (*fölfalok*); összefügg a classicai χάω-val, mert a fölfaló ember föltátja a száját; — χονδροκέφαλος = *keményfejű*. A classicai nyelv szótáraiban χόνδρος annyi mint porcz, kemény, magvas, árpa; χονδροβολία kövecsekkel kirakott padló; χονδροπτισίνη árpakása, árpalé; következőleg használatban lehetett már hajdan a χονδροκέφαλος is.

¹⁾ Tély: Vörösmarty szózata görögül.

²⁾ U. a. Vörösmarty szózata görögül.

³⁾ U. o.

⁴⁾ U. o.

Mutatvány a perzsa katonák görög pórnyelvéből.

II. felvonás, I-ső jelenet.

ἄκουσες τὰ χαβαδίσια; Hallottad az ujdonságokat? ἄκουσες = ἤκουσας. Ismeretes, hogy az előrag már a homéri dialectusban is sokszor elmaradt. χαβαδίσια görög végzésű török szó.

Πολὺ κουνεῖς τὴν οὐρά σου, καὶ ὥς τὸ τέλος θὰ φῶς τὸ κεφάλι σου. Nagyon csónálsz a farkadat s végre meg fogod enni a fejedet. κουνεῖς = κινεῖς, — τὴν οὐρά σου = τὴν σῦράν σου, — θὰ φῶς = θέλεις ἵνα φάγῃς, — τὸ κεφάλι = τὴν κεφαλὴν.

* Ἄν μπορεῖς κοῦνα τὴν καὶ σὺ. Ha bírod, mozgasd te is a tiedet. μπορεῖς = ἐμπορεῖς vagy ἵμπορεῖς, a classicai εὐπορεῖς, — κοῦνα = κίνει, — τὴν = αὐτήν.

Καὶ ἡ χολοβὴ ἄλεποῦ ἔτσι μιλοῦσε. A csonka róka is így beszélt. ἄλεποῦ másként ἀλοῦπι, ἀλώπου = ἀλόπηξ, — ἔτσι *), — μιλοῦσε = ὠμίλησε.

Τί λές; = τί λέγεις; Στ' ὄνειρό σου τὸ εἶδες. Mit mondasz? Álmodban láttad azt. στ' ὄνειρο = εἰς τὸν ὄνειρον = ἐν τῷ ὄνειρῳ.

Μεγάλο πράγμα λές. Nagy dolgot beszélsz. μεγάλο = μέγα, πράγμα = πρᾶγμα.

Μίλα καλὰ. Beszélj okosan. μιλα = ὀμιλεῖ.

Καὶ πῶς θὰ τὴν παροῦμε τότε τὴν πόλι; És hogyan fogjuk akkor a várost bevenni? θὰ παροῦμε = θέλομεν ἵνα ἐπαρῶμεν, — πόλι = πόλιν.

Ὁ μισὸς κόσμος δικός του. A félvilág az övé. μισὸς = ἡμισυς, — δικός του = ἴδιος αὐτοῦ.

Καὶ τί ἄνδρας; δέκα πῆχες μακρὺς. És minő férfiú? Tíz rőfnyi magas. ἄνδρας = ἀνήρ, — πῆχες = πήχεις, — μακρὺς = μακρός.

* Ἐχει χαίτη σὰν λεοντάρει, καὶ δόντια τέσσαρες σπιθαμαῖς. Van sörénye mint az oroszlánnak és négy arasznyi foga. σὰν = ὡσάν, — λεοντάρει = λεοντάρειον, — δόντια = ὀδόντια = ὀδόντας, — τέσσαρες σπιθαμαῖς = τεσσάρων σπιθαμῶν.

*) Télfy: Középkori görög verses regények. 39. l.

Ἄλλοι δὲν πῶς ἔχει καὶ προβοσκιδα. Mások mondják, hogy van orrmánya is. δὲν = λέγουν = λέγουσι.

Minderre nézve fölvilágosítást nyújt a *Classica philologia encyclopaediája* című munkám 69—78. lapja.

Ha már most a főntebbi mutatványokat összehasonlítjuk a német tájszólásokkal, azt fogjuk látni, hogy ezek sokkal inkább térnek el a német irodalmi nyelvtől, mint a görög társalgási és pórnyelv a görög irodalmitól. Hadd álljon itt néhány példa:

Herr Pfarrer, i zeig an, dass i a Kind kriegt heut. Wöllet Se so gut sei, dem arme Würmle au a kleins Lebensläufle halte.

O na, dees macht ma mit'm Kammpl.

Es fällt mer juscht eeni ei.

'S hätt emol e Schweschtre-Paar gelebt, do war die ee gar grosz un schön, die anner aber wischt un klee.

Desz bild sich nor gar Niemand ei, was do amol sei will, desz will sei.

Hau im ane obi, tem potschetem Kralawatsch.

Mei Dirndl hat's halt gar so gfreut, wenn stolz auf ihran Huat, für sie von Buam grad extra brockt, dös Bleami pranga thuat.

Trahts ti umi. Werst nit aufi gstiegen, werst nit obigfolln.

San S' a Bettler? Wer? Se. I?

Fürchten S' Ihnen niet, mei Rosz friszt Se niet.

Haxen, Pratzen, Knack.

Die Menschen san halt gspaszig, nix is ihna recht.

I moan dasz schad'n a Ordnung nit kunnt.

I trau mi net.

A Liadl a gspaszig hat mei Bua auf mi gmacht, dös hat er mir zuagsteckt beim Fensterln auf d' Nacht.

Michel, stell Di anders hin, merk Dir amal, dasz Du a Ritta bist.

Nee. Och nich. Mehrschten Theels.

Wie i aft übern Gangsteig geh, und so für mi studier, und über d' Deandln, über d' Buabn, und über d' Liab sinnir, da sieh i was am Boden glanzn. Suachs, du loamiga Bua.

Freile, freile. Wer net thuat, was d' Leut verdriaszt, is koi rechter Schultes.

Nachber! Siescht Du aus! Mer meent so, s Lichtche geht Der

aus. Un kummscht doch grad von Ems retour, desz war, scheint's aach kee gscheiti Kur.

Mei Becasz, dees war a Hund. Amal geh i auszi und schiesz richiti a jungs Hendl an; dees radelt so dahin, und der Becasz nach wie der Teifi. No, ghabt hat er's glei, aba wie er's apportiren will, kimmt da da Jagermaxel aus'n Holz raus.

Alle zwoa schaugns iatz nauf.

Wen ter Radi gsalzen is, lasz in a wenig wassern, evor d'n iszt.

I war vor Dein Fensta, Du hast Di net grüht, I sag Dir's i woasz net, wos da no draus wird.

I sags frei, wia's wahr is, a Jeda kann's hörn, 'n Kriag mag i net, aba d' Kriagln han i gern.

Der gude Mann, vunn dem ich heit e Gschicht verzehle will, is vun mir Müller gedaaft worre, awwer ich will glei bekenne, dasz 'r nit so heeszt. Ich daaf 'n so, weil Müller so 'n Allerwelts-name is, un Jeder Müller heesze kann, wenn 'r aach nit Müller heeszt. Ich kennt 'n aach bei sei'm richdige Name nenne, awwer wisse se, er is im Schdadtroth, un mit so Leit is nit gut Kersche esse.

Sei Muada, die kö d' Mäus net leidn.

Ich sitze nach Dische an meinen Fenster owen vier Trebben un trinke mei Schälchen Heeszen; da geht's uff eemal unten uff'n Flaster . . . Ich mit'n Kobbe zun Fenster naus. Da guckt eener ruff bei mich un schreit.

A Gaasbock is gstiegen gar hoch in san Zorn, hot a Gams wern wolln, is dengersch koan worn.

Mini Herre, d's Distanzenberechne isch nit so liecht, wie me meint, mi cha sich ó trumpire.

Was hoscht au denkt, dasz D'gestert Nacht mit so an Rausch neighockt bischt?

A ki csak könyvekből tanult németül s németekkel soha sem társalgott, az bizonyosan nagy nehezen vagy éppen nem érti a föntebbi mutatványokat; de ebből nem következik, hogy nem német nyelvűek. Éppen úgy áll a dolog az angol, franczia, olasz népnyelvvel is, ha az irodalmival hasonlítjuk össze. Annál általánabbul állítják tehát sokan, hogy a mai görögök társalgási s pórnyelve egészen új nyelv.

De anyelvészek már többször hivatkoztak arra, hogy a hajdan-kori görög nyelv épp úgy, mint a latin *syntheticus* (foglalat) volt, a mai görögök nyelve pedig, mint az angol, franczia, olasz, *analyticus* (taglalat), mely t. i. segédigékre szorul.

Ez egész általánosságban oda vetve nem áll, mert az *analyticai* nyelv jelenségei már a *classici* görög nyelvben is előfordulnak. Így a közép- és szenvedő ige kapcsoló módjának mult idejét az *εἰμι* segédigével fejezte ki, péld. *βουλευόμενος ὦ, ἦς, ἦ, βουλευόμενοι ὦμεν, ἦτε, ὦσι* = tanácskozó voltam, v. tanácsoltatott voltam legyen, v. tanácsoltattam legyen sat. Szintúgy az óhajtó mód közép- és szenvedő igeidomjának régmúlt ideje: *βουλευόμενος εἶην, εἶης, εἶη, βελοουλευόμενοι εἶημεν, εἶητε, εἶσαν*.

Sokszor a középigé multjának 3-ik többes személyét is az *εἰμι* segítségével részesülő által fejezte ki, mint: *πεπλεγμένοι εἰσὶ, τετριμμένοι εἰσὶ, κεκαμμένοι εἰσὶ, τεταγμένοι εἰσὶ, ἐσφριγμένοι εἰσὶ, ἐφουσμένοι εἰσὶ, ἡγγελημένοι εἰσὶ, πεφασμένοι εἰσὶ, γεγραμμένοι εἰσὶ, λελειμμένοι, βεβρηγμένοι εἰσι* sat.

A cselekvő ige jelen, aoristosi és múlt részesülőjéhez is *εἰμι* igét vett segítségül; például *τετληότες εἰμὲν* (Ilias VI, 873) betű szerint: «a múltban szenvedők vagyunk» lat. *passi sumus*; — *ἔσται θεδορῶς* (Aesch. Agamemn. 1137. vagy 1152. vagy 1181. v.) szóról szóra: «lesz a ki látta», e helyett: «látó volt lesz», — *οὔτε προδείσας εἰμι* (Soph. Oedip. kir. 90) «nem is vagyok a ki előre felő volt»; — *θανῶν εἶη ἐξ ἐμοῦ* (U. o. 970) » meghalva lenne általam», azaz: megöletnék. — *ἀντιδοὺς ἔσῃ* (U. o. Antig. 1067.) «viszont adó fogsz lenni», azaz: vissza fogod adni; — *στείχων ἂν ᾶν ᾶν* (U. a. Philoct. 1219) «menő lennék», azaz: mennék; — *πῶς ᾶν πάσχοντες τάδε*; (Euripid. Cyclops 381. v.) «hogyan voltatok ezeket szenvedők?» Azaz: *hogyan szenvedtétok ezeket?* (Lat. *eratis passi*; — *ᾶν Περικλέους γνάμη νενικηχούα* (Thucyd. II, 12) «Pericles véleménye vala a győző», azaz: győzött; — *συνεληλυθότες ᾶσαν* (Xenoph. Anab. IV, 7, 2) «összegyűltek valának»; — *ἄνδρα κατακεκάνότες ἔσεσθε* (U. o. VII, 6, 36) «férfiút megölők vala leszték»; — *πόρρω εἰ πορευόμενος* (Plato Lysis. I. fej. 204, b) = messzire vagy menő; — *τοῦτο οὐκ ἔστι γιγνόμενον* (U. a. Phileb. XXIII. fej. 39, c) = ez nincs megtörténve.

Segédigeként gyakran a *γίγνομαι* is szerepelt, mint *μὴ προδοὺς ᾶμας γένῃ* (Sophocl. Ajax. 588) = «ne légy minket eláruló»;

— μή ἐμὲ κτείνῃς γένῃ. (U. a. Philoct. 773) = «ne légy engemet megölő»; αὐτός μου σὸν σημήνῃς γενεῶν. (U. a. Oedip. kir. 957.) «te magad légy nekem a kijelentő»; — ἐν τῇ ὁδῷ στείχοντες ἐγίνοντο. (Herodot. III, 76) «az úton járók valának».

Ugyanilyen analyticus czéla használták a classicusok az ἔχω igét is; péld. ἔχει περᾶνας (Sophocl. Ajax. 22.) «véghezvivő volt»; — θαυμάσας ἔχω (U. a. Philoct. 1362.) «csodáló voltam», ἐπ' ἐρέσαντες ἡμέας αὐτοὺς ἔχομεν (Herod. VI, 12) «minmagunkat átengedők voltunk»; — τὸν θανόντα πατέρα πατρίδα τε φίλαν κατὰ στένουσα ἔχεις (Eurip. Troad. 317—318) «a megholt atyát és kedves hazát sirató vagy», — χάχρύφας ἔχει (Aristoph. Thesmoph. 236.) «s lehajolván légy», azaz: hajolj le; — λέγεται ὁ Ζεὺς αὐτῆς ἐρασθεῖς ἔχειν. (Plato, Cratyl. XXI. fej. 404, c.) «Mondják, hogy Zeus belé van szeretve».

A latin nyelv sem volt tisztán syntheticus. Ezt bizonyítják ezek az igealakok: *scripturus sum, eram, fui, fueram, ero, fuero, laudaturus essem, monendus erit, devictus est, auditi estis, interfecti sunt, expugnatum iri; apes volaturae sunt; vos consilia consociaturi fuistis; fuistisne ituri?*

Ha tehát a mai hellének a jövő és régmúlt idő, az óhajtó és határozatlan mód kifejezésére az εἰμὶ (εἶμαι) és ἔχω segédigéket használják, ez classicali hagyomány. S azért nem áll az, hogy nyelvök egyáltalában analytikai, és pedig annál kevésbbé, mert a többiben az ige ragozása a régi s a nevek eseteit sem kényszerül előljárók által kifejezni, mint az angol, francia, olasz, spanyol. Sőt e tekintetben felülhaladja a németet is; mert ebben sok nőnemű szó minden esetben változatlan; péld. die Kraft, der Kraft, der Kraft, die Kraft; die Mutter, der Mutter, der Mutter, die Mutter; die Frau, der Frau, der Frau, die Frau; die, der, den Frauen die Blume, der Blume, der Blume, die Blume, die, der, den Blumen; die Schüssel, der Schüssel, der Schüssel, die Schüssel, die, der, den Schüsseln; die Köchin, der Köchin, der Köchin, die Köchin, die, der, den Köchinnen; die Welt, der Welt, der Welt, die Welt sat. De az igében is felülmulja úgy a németet, mint az angolt, mert a németben nincs különbség a többes szám első és harmadik személye és a határozatlan mód között; péld. *schreiben, wir schreiben, sie schreiben, γράφουεν, γράφουσι* (társalgási s népnyelven *γράφουν*). Az angolban pedig nincs különbség az egyes

szám első s a többes szám első, második és harmadik személye és a határozatlan mód között, mint *write* (írni), *I write, we write, you write, they write* (γράφω, γράφομεν, γράφετε, γράφουσι.)

Végre az inversióval oly könnyen és szabadon bántak a mai görögök nyelve, mint a régieké. A fő- és melléknév s az igék helyet cserélhetnek s egymástól több szó által is elválaszthatók; péld. τὸ ταπεινὸν ὀρῶντες φάσμα, így is mondhatjuk: ὀρῶντες τὸ ταπεινὸν φάσμα vagy τὸ ταπεινὸν φάσμα ὀρῶντες, vagy ὀρῶντες τὸ φάσμα τὸ ταπεινόν. Továbbá: Ἐκεῖνος στῆθος εἰς τὴν λόγχην τῶν ἐχθρῶν προέτεινε γενναῖον, vagy: ἐκεῖνος γενναῖον στῆθος προέτεινε εἰς τὴν τῶν ἐχθρῶν λόγχην, vagy: εἰς τὴν λόγχην τῶν ἐχθρῶν ἐκεῖνος γενναῖον προέτεινε στῆθος. Hasonlóan: Ἐρουθριῶσαι ἐξ ὀργῆς αἱ παρειαὶ τῶν θόλων τῶν μυρίων αἱ κατάρχουσαι, vagy: ἐξ ὀργῆς ἐρουθριῶσαι αἱ κατάρχουσαι παρειαὶ τῶν μυρίων θόλων, vagy: τῶν μυρίων αἱ κατάρχουσαι παρειαὶ θόλων ἐξ ὀργῆς ἐρουθριῶσαι.

hazánkban. Székfoglaló *Bartal Antal* l. tagtól 1874. 182 l. 40 kr. — IV. szám. A határozott és határozatlan mondatról. *Barna Ferdinand* l. tagtól 1874. 31 l. 20 kr. — V. szám. Jelentés a m. t. Akadémia könyvtára számára keletről hozott könyvekről, tekintettel a nyomdai viszonyokra keleten. *Dr. Goldziher Ignác* tagtól. 1874. 42 l. 20 kr. — VI. szám. Jelentések: I. Az orientalistáknak Londonban tartott nemzetközi gyűléséről, *Hunfalvy Pál* r. tagtól. — II. A németországi philologok és tanfériak 1874-ben Innsbruckban tartott gyűléséről *Budenz József* r. tagtól. 1875. 23 l. 15 kr. — VII. szám. Az új szókőről. *Fogarasi János* r. tagtól. 15 kr. — VIII. szám. Az új magyar orthologia. *Toldy Ferencz* r. tagtól. 1875. 28 l. 15 kr. — IX. szám. Az ik-es igékről. *Barna Ferdinand* l. tagtól. 1875. 32 l. 15 kr. — X. szám. A nyelvújításról. *Szarvas Gábor* l. tagtól. 1875. 25 l. 15 kr.

Ötödik kötet. 1875—1876.

I. szám. Nyelvészkeő hajlamok a magyar népnél. *Barna Ferdinand* lev. tagtól. 1875. 40 l. 25 kr. — II. sz. A neo- és palaeologia ügyében. *Brassai Sámuel* r. tagtól. 1875. 48 l. 30 kr. — III. szám. A hangsulyról a magyar nyelvben. *Barna Ferdinand* lev. tagtól. 1875. 48 l. 30 kr. — IV. szám. Brassai és a nyelvújítás. *Ballagi Mór* r. tagtól. 1876. 22 l. 15 kr. — V. szám. Emlékbeszéd Kriza János l. t. felett *Szász Károly* l. tagtól. 1876. 40 l. 25 kr. — VI. szám. Művészet és nemzetiség. *Bartalus István* l. tagtól. 1876. 35 l. 20 kr. VII. szám. Aeschylus. *Télffy Iván* lev. tagtól. 1876. 141 l. 80 kr. — VIII. szám. A mutató névmás hibás használata. *Barna Ferdinand* l. tagtól. 1876. 15 l. 10 kr. — IX. szám. Nyelvtörténelmi tanulmányok a nyelvújításra nézve. *Imre Sándor* l. tagtól 1876. 97 l. 60 kr. — X. szám. Bérczy Károly emlékezte. *Arany László* l. tagtól.

Hatodik kötet. 1876.

I. szám. A lágy aspiraták kiejtéséről a zendben. *Mayr Auréltól* 10 kr. — II. szám. A mandsuk szertartásos könyve. *Bálint Gábortól* 10 kr. — A rómaiak satirájáról és satirairóikról. *Dr. Barna Ignác* l. tagtól 20 kr. — IV. szám. A spanyolországi arabok helye az iszlám fejlődése történetében, összehasonlítva a keleti arabokéval. *Goldziher Ignác* l. tagtól. 50 kr. — V. Emlékbeszéd Jakab István l. t. fölött *Szász Károly* r. tagtól 10 kr. — VI. Adalékok a m. t. Akadémia megalapítása történetéhez. I. *Szilágyi István* l. tagtól. II. *Vaszary Koloztól*. III. *Révész Imre* l. tagtól. 60 kr. — VII. Emlékbeszéd Mátray Gábor l. t. felett. *Bartalus István* l. tagtól 10 kr. — VIII. A mór-dvaiak történelmi viszontagságai *Barna Ferdinand* l. tagtól 20 kr. — IX. Eranos. *Télffy Iván* l. tagtól. 20 kr. — X. Az ik-es igékről. *Joannovits György* l. tagtól 40 kr.

Hetedik kötet.

I. Egy szavazat a nyelvújítás ügyében. *Barna Ferdinand* l. tagtól 50 kr. — II. Podhorszky Lajos magyar-sínai nyelvhasznosítása. *Budenz József* r. tagtól 10 kr. — III. Lessing (székfoglaló). *Zichy Antal* l. tagtól. 20 kr. — IV. Kapesolat a Magyar és szuomi irodalom között *Barna Ferdinand*, l. tagtól 10 kr. — Néhány ösmiveltsegi tárgy neve a magyarban. *Barna Ferdinand* l. tagtól. 30 kr. — VI. Rankavis Kleon új-görög drámája. *Télffy Iván* l. tagtól. Ára 30 krajcár. — VII. A nevek uk és ik személynagairól. *Imre Sándor* l. tagtól. 20 kr. — VIII. Emlékbeszéd Székács József t. tag fölött, *Ballagi Mór* r. tagtól. 20 kr. — IX. A török-tatár nép primitív culturájában az égi testek, *Vámbéry Ármin* r. tagtól 10 kr. — X. Bátori László és a Jordánszky-codex bibliafordítása. (Székfoglaló.) *Volf György* l. tagtól 10 kr.

Nyolczadik kötet.

I. Corvin-codexek. *Dr. Ábel Jenő* tagtól. 60 kr. — II. A mór-dvaiak pogány istenei s ünnepei szertartásai. *Barna Ferdinand* l. tagtól. 50 kr. — III. Orosz-lapp utazásomból. *Dr. Genetz Arvid* tagtól. 20 kr. — IV. Tanulmány a japáni művészetéről. *Gr. Zichy Ágostól*. 1 ft. — V. Emlékbeszéd Pázmándi Horvát Endre 1839-ben elhunyt r. t. fölött. A születése századik évfordulóján, Pázmádon rendezett ünnepélyen, az Akadémia megbízásából tartotta *Szász Károly* r. t. 10 kr. — VI. Ükkonpohár. A régi magyar jogi szokásnak egyik töredéke. *Hunfalvy Pál* r. tagtól. 20 kr. — VII. Az ugynevezett lágy aspiraták phoneticus értékéről az ó-indben *Mayer Auréltól*. 60 kr. — VIII. Magyarországi humanisták és a dunai tudós társaság. *Dr. Ábel Jenő* tagtól. 80 kr. — IX. Ujperzsa nyelvjárások. *Dr. Pozder Károly* tagtól. 50 kr. — X. Beregszászi Nagy Pál élete és munkái. Székfoglaló *Imre Sándor* r. tagtól. 30 kr.

Kilenczedik kötet.

I. Emlékbeszéd Schiefner Antal k. tag felett. *Budenz J.* r. tagtól 10 kr. — II. A Boro-Budur Jáva szigetén. *Dr. gr. Zichy Ágost* l. tagtól 40 kr. — III. Nyelvünk újabb fejlődése. *Ballagi Mór* r. tagtól 20 kr. — IV. A hunnok és avarok nem-

zetisége. *Vámbery Ármín* r. tagtól. 30 kr. — A Kún-vagy Petrarka-codex és a kúnok. *Hunfalvy Pál* r. tagtól. 30 kr. — VI. Emlékbeszéd Lewes Henrik György külső tag felett. *Szász Károly* r. tagtól. 10 kr. — VII. Ós vallásunk főistenei. *Barna Ferdinánd* l. tagtól 40 kr. — VIII. Schopenhauer aesthetikája *Dr. Ruzsicska Kálmántól*. 10 kr. — IX. Ós vallásunk kisebb isteni lényei és áldozat szertartásai. *Barna F. l.* tagtól 30 kr. — X. Lessing mint philologus. *Dr. Kont Ignácztól* 30 kr. — XI. Magyar egyházi népénekek a XVIII. századból. Székfoglaló. *Bogisich Mihály* l. tagtól. 50 kr. — XII. Az analogia hatásáról, főleg a szóképzésben. *Simonyi Zsigmond* l. tagtól 20 kr.

Tizedik kötet.

I. A jelentéstan alapvonalai. Az alakokban kifejezett jelentések. (Székfoglaló.) *Simonyi Zsigmond* l. tagtól. 30 kr. — II. Etzelburg és a magyar húnmonda. (Székfoglaló.) *Heinrich Gusztáv* l. tagtól. 20 kr. — III. A M. T. Akadémia és a szómi irodalmi társaság. *Hunfalvy Pál* r. tagtól. 20 kr. — IV. Értünk meg egymást. (A neologia és orthologia ügyében.) *Joannovics György* t. tagtól. 30 kr. — V. Baranyai Deesi János és Kis-Viczay Péter közmondásai. *Ballagi Mór* r. tagtól 10 kr. — VI. Euripides tropusai összehasonlítva Aeschylus és Sophokles tropusaival. Miveltésgtörténeti szempontból. (Adalék a költészet összehasonlító tropikájához.) *Dr. Petz Vilmos* tanártól. 60 kr. — Id. gróf Teleki László ismeretlen versei. *Szász Károly* r. tagtól 10 kr. — VIII. Cationale et Passionale Hungaricum. *Bogisich Mihály* l. tagtól. 30 kr. — IX. Az erdélyi hírlapirodalom története 1848-ig. *Jakab Elek* l. tagtól. 50 kr. — X. Emlékbeszéd Klein Lipót Gyula külső tag felett *Dr. Heinrich Gusztáv* lev. tagtól. 40 kr. — XI. Újabb adalékok a magyar zene történelméhez. *Bartalus István* l. tagtól. 40 kr. — XII. A magyar romanticismus. (Székfoglaló.) *Bánóczy József* l. tagtól. 10 kr. — XIII. Újabb adalék a magyar zene történelméhez. *Bartalus István* l. tagtól. 40 kr.

Tizenegyedik kötet.

I. Ugor vagy török-tatár eredetű-e a magyar nemzet? *Hunfalvy Pál* r. tagtól. 20 kr. — II. Újgörög irodalmi termékek. *Dr. Telfy Iván* l. tagtól. 40 kr. — III. Középkori görög verses regények. *Dr. Telfy Iván* l. tagtól. 30 kr. — IV. Idegen szók a görögben és latinban. *Dr. Pozder Károlytól*. 50 kr. — V. A csuvasokról. *Vámbery Ármín* r. tagtól 30 kr. — VI. A számlálás módjai és az év hónapjai. *Hunfalvy Pál* r. tagtól 20 kr. — VII. Telegdi Miklós mester magyar katechismusa 1562-ik évből. *Majláth Béla* l. tagtól. 10 kr. — VIII. Káldi György nyelve. *Dr. Kiss Ignácztól*. 50 kr. — IX. A Muhammedán jogtudomány eredetéről. *Goldziher Ignác* l. tagtól 10 kr. — X. Vámbery Ármín «A magyarok eredete című műve néhány főbb állításának bírálata. *Barna Ferdinánd* l. tagtól 60 kr. — XI. A nyelvfejlődés történelmi folytonossága és a nyelvőr. *Ballagi Mór* r. tagtól. 20 kr. — XII. A magyarok eredete és a finn-ugor nyelvészet. I. Válaszom Hunfalvy Pál bírálati megjegyzéseire. *Vámbery Ármín* r. tagtól. 30 kr.

Tizenkettedik kötet.

I. Seneca tragédiái. *Dr. Kont Ignácztól*. 60 kr. — II. Szombatos codexek. *Dr. Nagy Sándortól*. 30 kr. — III. A reflexiv és valläserkölcsei elem a költészetben s Longfellow. Székfoglaló. *Szász Béla* l. tagtól. 30 kr. — IV. A belviszonyragok használata a magyarban. *Kúnos Ignác* és *Munkácsi Bernáttól*. 50 kr. — V. A magyarok eredete és a finn-ugor nyelvészet II. *Vámbery Ármín* r. tagtól. 50 kr. — VI. Kiktől tanult a magyar írni, olvasni? *Volf György* l. tagtól. 50 kr. — VII. A kasztamuni-i török nyelvjárás. Irta *Thury József*. 50 kr. — VIII. Nyelvészeti mozgalmak a mai görögöknél. *Telfy Iván* l. tagtól. 20 kr. — IX. Boldogasszony, ősvallásunk istenasszonya. *Kálmány Lajostól*. 20 kr. — X. A mondat dualismusa. *Brassai Sámuel* r. tagtól. 60 kr. — XI. A kúnok nyelvéről és nemzetiségéről. *Gr. Kuun Géza* t. tagtól. 40 kr. — XII. Isota Nogarola. (Székfoglaló.) *Ábel Jenő* l. tagtól. 50 kr.

Tizenharmadik kötet.

I. Kudrun, a monda és az eposz. *Heinrich G.* l. tagtól. 40 kr. — II. A votják nép multja és jelene. *Barna F.* l. tagtól. 30 kr. — III. Palesztina ismeretének haladása az utolsó három évtizedben. *Goldziher I.* l. tagtól. 40 kr. — IV. A homeroszi Demeter-hymnusról. *Ábel Jenő* l. tagtól. 50 kr. — V. A votjákok pogány vallásáról. *Barna Ferdinánd* l. tagtól. 20 kr. — VI. A régi magyar nyelv szótára. *Szarvas Gábor* r. tagtól. 10 kr. — VII. Egy kis viszhang Vámbery Ármín ur válaszára. *Budenz J.* r. tagtól. 20 kr. — VIII. Ki volt Calepinus magyar tolmácsa. *Szily Kálmán* r. tagtól. 10 kr. — IX. Szegedi Lénárt énekeskönyve. *Bogisich Mihály* l. tagtól. 50 kr.